

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

ilmin zulümle imtihani

İsrail'in Gazze'deki soykırım eylemlerini engellemek için tüm önlemleri almak zorundadır.

**Uluslararası Adalet
Divanı (ICJ)**

"Filistin halkının kaderiyle ilgili tüm endişelere rağmen, İsrail'in eylemlerine soykırım niyetleri atfedildiğinde değerlendirme standartları tamamen kayıyor."

Jürgen Habermas

f | t marufvakfi
marufvakfi.org

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAK'A AİTTİR.

2024 • YAZ • YIL: 08 • SAYI: 10

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Abdullah KULUÇ

Editör Yardımcıları

Fatma Nur Şahin
Esmâ Vatanadaş

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Doç. Dr. Hakan Kalkavan
Doç. Dr. Zeynep Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esmâ Vatanadaş
Hasan Atik
Abdullah Kuluç

Tasarım

Mustafa Özen

Baskı

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25
www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org

f | t marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

İÇİNDEKİLER

MARUF'TAN

İlimin Zulümle İmtihani - Yusuf KALYONCUOĞLU.....02

EDİTÖRDEN - Abdullah KULUÇ03

ŞAHSİYET

Muhammed Taki Osmani - MUHAMMED ZAHİD KÖKTAŞ04

PERSPEKTİF

Durmak, Düşünmek ve Aramak - Fatma Nur ŞAHİN.....08

TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ

Ayetle Gelenler - Faiz Mahveder, Sadaka Çoğaltır - Sıtkı ABDULLAHOĞLU.....10

Sünnetle Gelenler - Bazı Alışveriş Kuralları - Sıtkı ABDULLAHOĞLU14

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Şakir Görmüş İle İslam İktisadi ve Akademik Hayat Üzerine Bir Söyleşi
Nurbanu TEKİN - Meliha Nur KÖSTEPEN 16

MARUF'TAN HABERLER

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü 2023-2024 Ders D.- Yakup YAKAR 24

İEE SEMİNERLERİ

Düşünmek Üzerine Dr. Yasin Ramazan Başaran - Merve KARAMAN26

KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ

Risk/Riziko (Daman) Kavramı - M. Emin GÜRSOY28

Arzularımızın Gölgesinde Kalan İhtiyaçlarımız: Sahi, Neye İhtiyacımız Var?

Esmâ VATANDAŞ 30

Ekonomik Belirsizliğe "Kriz"İN Ötesinden Bakmak - Gökhan KARA32

İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ

İslamın Güncelliği Gerekliliği Ve Geçerliliği - Prof. Dr. Murat Sülün.....35

Kur'an ve Ekonomi Dersi - Yusuf TAŞPINAR.....36

İslami İlimlere Giriş Dersi - Elif SAĞLIK37

Ekonomiye Giriş Dersi - Nihan KARADENİZ38

Ekonomi Ve Ahlak Dersi - Nurbanu TEKİN39

İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

İslami Perspektiften Sürdürülebilir Kalkınma - Meliha Nur KÖSTEPEN40

İktisadi Kararlarımız Ve Ahlak - Sadiye ÇALKA44

Kültürün İslam İktisadındaki Yeri - Merve KARAMAN46

KİTAP TAHLİLİ

Byung-Chul Han, Güzeli Kurtarmak - Hasan ATİK48

İEE YAYINLARI.....52

İLMİN ZULÜMLE İMTİHANI

İlmi faaliyetin en derin anlamı üzerine kafa yormak gerektiğinde ortaya çıkan bir kısım sonuçlar olduğu konunun ilgileri tarafından bilinmektedir. Mesele öncelikle bilim felsefesinin konusudur. Bu bağlamda da önemli izahlar kayıtlara geçmiştir.

Ancak mutlak bir hakikat vardır ki o da, ilim hikmet ve hakkaniyet içindir. Hakkaniyet yerine hakimiyet merakını yerleştirmek söz konusu olursa o zaman çok önemli bir sapma meydana gelmiş demektir. Maalesef insanlık tarihi aynı zamanda savaş tarihidir. Savaşlar da daha etkin yapılıns diye ilmin ve teknolojinin bütün imkanları kullanılmıştır.

İlmin doğası gereği hikmet ve hakikat endeksli olması gerekir. Ancak yer yer ilmin namusunu muhafaza etmekle görevli ilim insanları konularını satmış yer yer de namus uğruna ballarını feda etmek zorunda kalmışlardır. Böylece bir kısım siyasi ve askeri liderlikler ilmin verilerini hakimiyetleri için kullanma imkanını ele geçirmişlerdir. Böylece diğerlerini daha etkin bir şekilde öldürmek, tahrip etmek ve hatta yok etmek gibi filleri rahatça işlemişlerdir.

Çok tipik örneklerden bir tanesi atomun parçalanmasında saklıdır. İnsanlık son yüzyıla kadar bu fiziki eylemin mümkün olamayacağına inanıyordu. Son derece önemli bir ilmi gelişme olarak atomun parçalanmasının mümkün olacağı keşfedildi. Böylece büyük bir enerji kaynağı tespit edilmiş oldu. Ama bu aynı zamanda son derece etkili bir kitlesel silah anlamına gelmekteydi. Nitekim silah olarak kullanıldı, görece savaş kazanıldı ve hakimiyet kuruldu. Ancak süreç içinde büyük bir insanlık ayıbı olarak kıyamete kadar anılacak talihsizlik hatırasına dönüştü.

Bugün Filistin'de yaşanan olayların ardında bir ilim desteği ve hatta bir din desteği görülmektedir. Salt bir grubun egemenliğine odaklı düşünce biçimi; onulmaz zulümleri talep etmek, organize etmek, nasıl yapılacağını öğretmek ve sonuçlarını nasıl manipüle edileceğini izah etmek üzere devrededir. Güya küreye bilimsel referans olma havası sunan bir kısım vahşiler, filozoflar bugün sıra kendi ırklarının egemenliğine geldi diye tüm namus telakkilerini toprağa gömmeyi önceliler. Habermas'dan Nicole Deitelhoffa, Rainer Forst'tan Klaus Günther'e birçok kişi böyle bir yüzkarası konumu tercih etmiştir.

Bu durum açıkça ilmin zulümlerle imtihana girmesidir. Hiç şüphesiz bu ancak ilim adamlarının tavrında ve ürettikleri ilmin kullanımında tecelli etmektedir. İlmın zulme destek olarak kullanıma sokulması, doğasını inkâr etmek ve ilmi istismar etmektir. İsrailoğulları bunu tarih boyunca yapmışlardır. Bugün de en vahşicesini yapıyorlar. Yahudi bilim insanlarının önemli bir kısmı bu zulmü desteklemeye devam ediyor. Allah'ın bunun hesabını soracağından hiç kimsenin şüphesi olmasın. Ama tarih de bunun hesabını soracaktır. Yalnız bu sorulacak hesaplara bu zulümlere engel olmayanların da dahil edileceğinden hiç kimsenin şüphesi olmasın.

Bizim öğretimizin kritik bir kriteri vardır. İntikam alınabilir ancak asla had aşımına gidilemez. Yani onların yaptıkları zulüm bedel ödetmede esas alınmaz. Örneğin müslu yapılamaz. Kitlesel silahlar kullanılamaz. Ama savaşçılar yaptıklarının karşılığı olarak elbette ki öldürülürler. Bu da hakkaniyet gereğidir, hakimiyet değil.

Bizim üretmeye çalıştığımız ilmin de bu bağlamda hakkaniyet ve hikmet üretmesi amaçlı olduğu unutulmamalıdır.

MARUF BÜLTEN

Yeni bir bültenle yeniden karşınızdayız. Maruf İktisat dergimizin, altıncı sayısını da kısa zaman önce yayınlamış olmanın mutluluğu içindeyiz. Bu sayımızda, "Şahsiyet" başlığı altında günümüzde İslam İktisadi ve Finansı alanında öncü bir isim olan Muhammed Taki Osmanî'nin yaşamına ve İslam İktisadına yaptığı katkılara yer verdik. Osmanî'nin bakış açısından İslam İktisadi, sadece bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Müslümanlar için maddi ve manevi dengeyi sürdürmenin ötesinde derin anlamlar içerir.

Röportaj bölümünde ise Prof. Dr. Şakir Görmüş Hoca ile gerçekleştirdiğimiz söyleşiye yer verdik. Görmüş Hoca, İslam İktisadının bütünlüklü bir model olduğunu ve bu modellerin önce teorik olarak geliştirilip ardından uygulanması gerektiğini vurguluyor. Ancak, kısa vadeli düşünen bir toplum olarak İslam İktisadi teorisini geliştirmekte başarısız olduğumuz ve genellikle İslami finans alanına yöneldiğimizi belirtiyor. Görmüş Hoca, İslam İktisadının uygulanmasının zorluğuna ve henüz bir ülkede tecrübe edilememesi gibi büyük sorunlara dikkat çekiyor. Klasik iktisadın uzun yıllara dayanan tecrübesiyle karşılaştırıldığında, İslam İktisadının bu alandaki eksikliğine değiniyor. İslam İktisadının hata yapma lüksü olmadığı, varsayımlarının Allah'ın kanunu olduğu ve bu çerçeveden sapmanın mümkün olmadığına işaret ediyor.

Seminer başlığı altında Dr. Yasin Ramazan Başaran'ı ağırladık ve kendisi "Düşünme Üzerine" konulu bir sunum gerçekleştirdi. Başaran, düşünce üretim becerisi, düşünce iklimi oluşturma ve yeni düşünce üretme ihtiyacı gibi konuları ele aldı. Aristoteles'in dört neden kuramını referans alarak düşüncenin var olabilmesi için gereken unsurlara vurgu yaptı. Başaran, 16. ve 17. yüzyıllarda düşünce paradigmasının evrildiğini ve ereksel düşüncenin olgusal düşünceye dönüştüğünü belirtti. Kitaların tek bir kitadan oluştuğu gerçeğinin keşfi ve kavramların değişiminin modern düşüncede tartışıldığı dönemde, İslami bir görüş ve kavramların oluşturulması gerektiğini vurguladı. Başaran, olgusal düşüncenin devam etmesi gerektiğini, düşünmeyi denetleyebileceğimizi ancak sadece spesifik değişiklikler yapabileceğimizi ifade etti. Önyargısız bir zihin olmadan yargıya varmanın mümkün olmadığını belirten Başaran, cesaretle konulara eğilmeyi, diyalogu sürdürmeyi ve hoşgörü ortamının korunması gerektiğini vurguladı. İnançlara uygun kavramlar altına olguları yerleştirmenin, belirsizlikle başa çıkmanın ve güçlü bir İslami görüş doğrultusunda düşünce oluşturma önemine vurgu yaptı.

Bültenin geri kalanında, Maruf Vakfı İslam Ekonomisi araştırmacılarının düşünce yazıları, kitap değerlendirmeleri ve bazı kavramların İslam iktisadındaki yeriyle ilgili yazıları sizleri bekliyor.

Bu bültenin oluşturulmasında emeği geçen arkadaşlarıma ve İslam iktisadında yeni çalışmalar yapılmasına vesile olan Maruf Vakfı mütevellisine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed Zahid Köktaş

Arş. Gör. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam İktisadi ve Hukuku Bölümü

MUHAMMED TAKİ OSMANİ

Günümüzde, dünyanın çeşitli coğrafyalarında İslam İktisadi ve Finansı alanında öncü birçok alim, bilgi ve birikimleriyle ön plana çıkmıştır. Bu değerli isimler arasında Suriye'nin önde gelen ekonomistlerinden Monzer Kahf, Suudi Arabistan'ın iktisadî düşüncesine katkı sağlayan ismi Umer Chapra, Irak'tan İslam Hukuku alanında temayüz etmiş alim Ali Muhyiddin el-Karadaği ve Türkiye'den de İslam Ekonomisi kavramının öncülerinden Sabahattin Zaim gibi isimler bulunmaktadır. Bu yazıda üzerinde duracağımız isim ise Pakistan'ın saygın alimlerinden Muhammed Taki Osmani olacaktır.

Hız. Osman b. Affan'a nispet edilen bir aileye mensup olan Muhammed Taki Osmani 3 Ekim 1943 tarihinde günümüzde Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletinde yer alan Sehârenpûr ilinin Diyûbend kasabasında dünyaya gelmiştir.¹ Diyûbend o vakitlerde ekonomik açıdan veyahut ticari açıdan önem arz eden bir yer değil idi ancak bulunduğu coğrafyada en büyük ilmî ve fikrî merkezlerinden biri olarak ön plana çıkmış ve zamanının büyük ilim ve aksiyon adamlarının yetiştiği bir merkez olarak ün bulmuştur.² Burada yetişen ilim adamları daha sonra kurulacak olan Pakistan Devletinin de temellerini atan kimselerdir. Osmani'nin babası Pakistan Devletinin kurulmasında büyük gayretler sarf etmiş, Pakistan'ın kuruluşundan sonra Karaçi'de

kurduğu Dâr-ulum ile İslami İlimler dersleri vermeye başlamıştır.³ Osmani de ilk eğitimini Dâr-ulum Karaçi'nin kurulmasıyla beraber babasının da hoca olduğu bu medresede Arapça ağırlıklı olmak üzere, Farsça ve Urduca dillerinde İslami İlimler eğitimi almıştır.⁴ Buradan mezun olduktan sonra döneminin iktisadi ve hukuki meselelerini İslami çerçeveden ele alma noktasında sadece medrese eğitiminin eksik kalacağını fark eden Osmani 1960 yılında başladığı Karaçi Üniversitesi İktisat Fakültesinden 1964 yılında mezun olmuştur. Aynı zaman diliminde çift anadal programıyla Hukuk Fakültesini de bitirmiştir. Mezuniyetinden sonra hoca olarak Dâr-ulum Karaçi'de dersler vermeye ve bunun yanı sıra aynı medresede bulunan Dârü'l-İftâda aktif olarak ülkenin dört bir yanından gelen meselelere fetva vermeye başlamıştır.⁵ Muhammed Taki Osmani yazdığı eserler ile İslami Finans ve İslam Hukuku alanında önemli ölçüde etkiler yaratmış İslam Hukuku'nun anlaşılması ve İslami bir çerçeve içinde ekonomik ve finansal ilkelerin kavranmasına katkı sağlamıştır. İslam İktisadi ile ilgili olarak İngilizce, Arapça ve Urduca dilinde eserler kaleme almıştır. Yazdığı eserlerden bazıları, An Introduction to Islamic Finance, et-Ticâre ve'l-İktisâdü'l-Muâsir fi Dav'i'l-İslam⁶, el-İslâm ve'l-Mesailü'l-İktisâdiyyetü'l-Cedide gibi eserlerdir. Sadece yazılar yazmakla kalmayıp İslami Finans alanında çeşitli önemli

¹Lokman Hakim, Muhammed Takî el-Osmânî el-Kâdiyül-Fakîh ve'd-Dâ'iyetür-Rahhâle (Dimaşk: Dârul-Kalem, 2002).

²Ziya-ul-Hasan Fârûqî, Deoband and the Demand for Pakistan (Montreal: McGill Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1959); Sayyid Mahboob Rizvi, History of Dar Al-Ulum Deoband (Ahmedabad: Idarah Dar al-Ulumu Diyobend, 1981).

³Abdülhamit Birışık, "Hint Alt-Kitasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmi Faaliyetler, Şahıslar, Eserler", Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi 17 (01 Aralık 2004), 1-62.

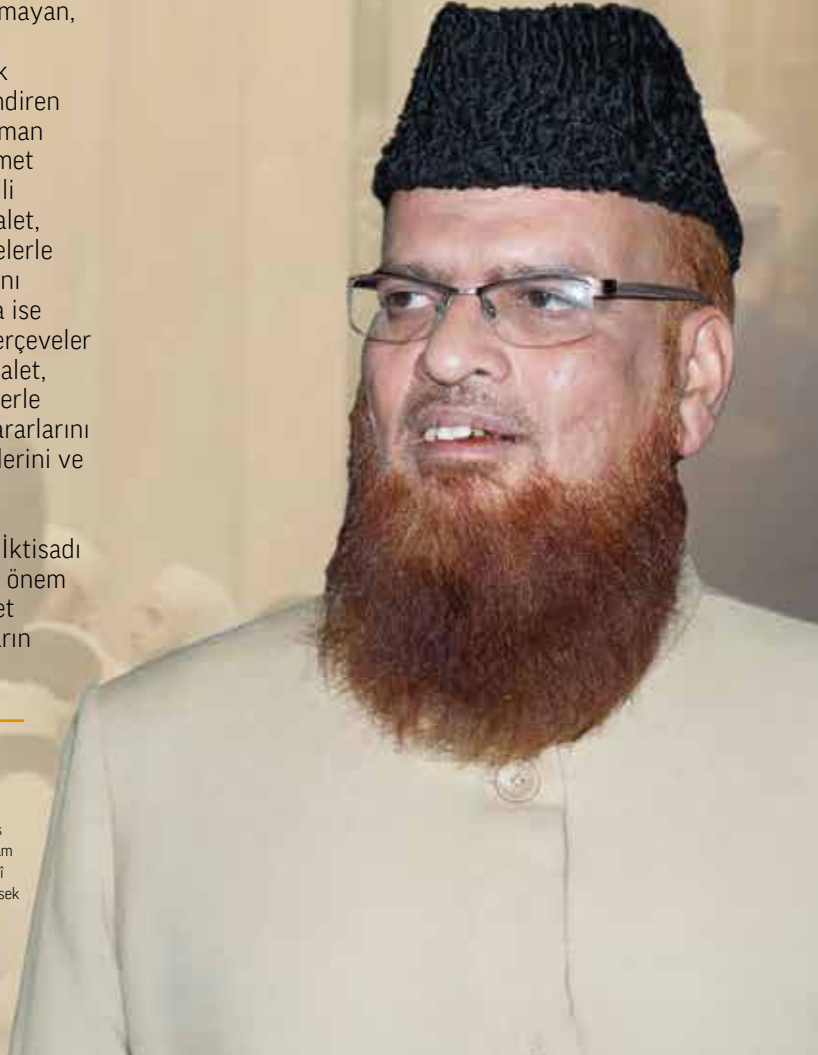
⁴Muhammed Taqî Usmani, Yadein (Karaçi: Belağ Dergisi Yayınları, 2011).

görevler üstlenmiştir. Bu görevler arasında Uluslararası İslam Ekonomi Enstitüsü Üyeliği, Pakistan Ekonomisinin İslamlaştırılması Komisyonu Üyeliği, Dow Jones İslam Endeksi New York Şeriat Kurulu Başkanlığı ve çeşitli önemli bankaların şerî danışma kurulu üyelikleri bulunmaktadır.⁷

Osmani'ye göre İslam İktisadı Müslümanlar için ayrı, Gayrimüslimler için ayrı önem taşımaktadır. Müslümanlar için önem taşımamasının sebebini açıklarken İslam dinini diğer dinler gibi insanı sadece ibadet ve dini ritüellerle sınırlandırmayan, aynı zamanda ekonomik, politik ve siyasi alanlarda da rehberlik ederek Müslümanların yaşamlarını şekillendiren bir rehber olduğunu belirtir. Müslüman bireylere ve toplumlara mal ve hizmet üretimi, dağıtım ve tüketimiyle ilgili prensipler sunmasının yanı sıra adalet, dürüstlük, sadaka ve zekât gibi ilkelerle beraber ekonomilerinin yapı taşlarını oluşturur.⁸ Politik ve siyasi boyutta ise İslam İktisadı, Allah'ın belirlediği çerçeveler içinde adil bir toplum oluşturur. Adalet, şeffaflık ve kamu yararı gibi değerlerle Müslüman yöneticilerden politik kararlarını alırken toplumun refahını gözetmelerini ve zayıfları korumalarını bekler.⁹

Gayrimüslimler açısından da İslam İktisadı ayrı bir önem arz etmektedir ki, bu önem özellikle kriz dönemlerinde daha net açığa çıkar. Gayrimüslim toplulukların

ekonomileri, başlangıçta faiz temelli bir sistemle şekillenmiştir ve bu, özellikle bankacılık sektöründe temel bir dinamik haline gelmiştir. Bu durum İslam İktisadı prensiplerine tamamen zıt bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Faiz temelli ekonominin benimsenmesiyle birlikte, ekonominin reel sektörle bağlantısı zaman içinde zayıflamış ve kapitalist sistemdeki para birimleri, ardından da swap ve opsiyon formatındaki türev işlemler ve finansal araçlar ortaya çıkmıştır.¹⁰

⁵ Muhammad ibn Adam al-Kawthari, Two Weeks in Pakistan (Leicester: Darul Iftaa Institute, ts.).

⁶ Muhammet Cihat Bozkır, Muhammed Taqi Osmani ve "Tekmiletü Fethi'l-Mülhim'deki Şerh Metodu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 2019) (TDV İslam Araştırmaları Merkezi); Abdurrahim Bingöl, Muhammed Taqi Osmâni ve Fıkıhçılığı (Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 2019) (TDV İslam Araştırmaları Merkezi).

⁷ "Profile - Mufti Muhammad Taqi Usmani", 01 Mart 2015.

Bu türev finansal ürünler, özünde reel ekonominin somut varlıklarına dayanmamakta ve adeta su üstündeki bir baloncuk gibi içi boş, anlamsız bir değer taşımaktadır. Bu finansal balonun patlaması, 2008 ekonomik kriziyle doruğa ulaşmış ve gayrimüslim toplumlara İslam İktisadı prensiplerine aykırı bir düzenin ekonomik açıdan ne kadar zararlı olabileceğini göstermiştir. Kriz, sadece finansal bir çöküş değil, aynı zamanda reel ekonominin çalkantılı sulara gömülmesine ve toplumsal dengenin sarsılmasına yol açmıştır.¹¹ Bu bağlamda, gayrimüslim topluluklar için İslam İktisadı'nın önemi, ekonomik kararlar alırken sağlam bir dini temel ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. İslam İktisadı prensipleri, adil, sürdürülebilir ve insan odaklı bir ekonomik modelin önemini vurgular ki bu da gayrimüslim toplumların ekonomik süreçlerini daha sağlıklı bir temel üzerine inşa etmelerinin tek yoludur.

Ona göre İslam İktisadı bir ekonomik sistemden çok daha fazlasını ifade etmektedir. İslam iktisadı hayatın her alanında, adaleti dayanışmayı birlik ve beraberliği teşvik eden bir yaşam felsefesi mesabesinde. Dünyevi kazançlarla beraber ahirete de yatırım yapma imkânı sunmakla beraber iki dünya arasında Müslümanlar için bir bağ kurar.¹²

İslam, bireyin dünyevi varlıklardan tamamen soyutlanarak uzlet hayatı sürmesini ve maddi olanaklardan kendini geri çekmesini teşvik etmez; tersine, zenginliği ve maddi refahı bir erdem olarak görür ve bunu önerir. Ancak bu refah ve zenginlik düzeyinin adaletli bir dağılımla birlikte olduğu takdirde topluma bir fayda sağlayacağını da altını çizer. Bu anlayış, insan refahının sadece maddi boyutlarını değil, aynı zamanda manevi boyutlarını da kapsar. Bu bağlamda gerçek refahın sağlanması ve uzun vadeli ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi için dünya ve ahiret dengesinin birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Eğer bu dengeyi tam

sağlayamazsa, yüzeysel refahın insan ruhunu tam anlamıyla tatmin edemeyeceğinden dolayı toplumsal bir çöküş meydana gelebilir.¹³

Ona göre İslam İktisadı kavramı altında yer alan meselelerin değerlendirilmesinde, fetva verme sürecinin kendine has bir yöntemi bulunmaktadır. Bu sebeple, her konuya 'caizlik' açısından bakarak fetva üretme çabası, İslam hukuku metodolojisi yozlaştırmaktadır. İslam hukuku metodolojisinin, özellikle güncel ekonomik meselelerin ele alınmasında, sağlam bir araştırmaya tabi tutulması ve derinlemesine incelenmesi gerektirir. Bu metodoloji, tarihsel ve kültürel bağlamı göz ardı etmeden, zamanın ruhuna ve mevcut ekonomik dinamiklere uygun bir şekilde uygulanmalıdır. Bu süreçte, alimler ve hukukçular, İslami prensipleri ve modern ekonomik koşulları dikkatlice değerlendirerek, konunun özüne uygun, adil ve dengeli fetvalar vermeli, bu fetvaların toplum üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmalarıdır.¹⁴

Bu kapsamda, İslam iktisadı alanında çalışan alimlerin ve araştırmacıların, sadece klasik kaynaklara değil, aynı zamanda güncel ekonomik teorilere ve uygulamalara da hâkim olmaları gerekmektedir. Modern ekonomik sistemlerin karmaşıklığı ve sürekli değişen yapısı göz önünde bulundurulduğunda, İslam iktisadının prensipleri ile modern ekonomik gerçekler arasında bir köprü kurmak lazım gelir. Böylece, İslam iktisadı hem teorik hem de pratik boyutta, çağdaş ekonomik sorunlara İslami bir perspektiften çözümler sunma kapasitesine sahip olacaktır. Sonuç olarak Taki Osmani'ye göre İslam İktisadı sadece bir ekonomik sistem olarak değil bir yaşayış biçimi olarak ele alınması gereken bir kavramdır. Bu kavram hem Müslümanlar hem de Gayrimüslimler için farklı anlamlar taşır. Müslümanlar için maddi ve manevi dengenin korunmasını sağlayarak dünya ve ahiret arasında bir köprü oluştururken; Gayrimüslimler için, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, faiz temelli sistemlerin zayıflığını ve sürdürülebilir ekonomik modellerin gerekliliğini hatırlatır.

⁸ "İslam Ekonomisi Üzerine (Konferans) - Muhammed Taki Osmani [Türkçe Altyazılı]", haz. Mekteb-i Siyasi.

⁹ Muhammed Taki el-Osmani, et-Ticâre ve'l-İktisâdül-muâsir fi dav'il-İslam (Karaçi : İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, 1437), 13.

¹⁰ Muhammad Taqi Osmani, The Historic Judgment on Interest Delivered in the Supreme Court of Pakistan (Karaçi: İdaratü'l-Ma'arif, 2000), 29.

¹¹ "İslam Ekonomisi Üzerine (Konferans) - Muhammed Taki Osmani [Türkçe Altyazılı]".

¹² Muhammed Taki Osmani, Eşrefiyye Sohbetleri: Bir İslam Aliminden Nasihat ve Tavsiyeler, çev. Deniz Çikılı (İstanbul: Rihle Kitap, 2023).

KAYNAKÇA

Bingöl, Abdurrahim. Muhammed Takî Osmânî ve Fıkıhçılığı. Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 2019. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhtez.php?navdil=tr&tidno=26450&tarama=bing%C3%B6l>

Birişik, Abdülhamit. "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler". Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi 17 (01 Aralık 2004), 1-62.

Bozkır, Muhammet Cihat. Muhammed Takî Osmani ve "Tekmiletü Fethi'l-Mülhim'deki Şerh Metodu. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 2019. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhtez.php?navdil=tr&tidno=25346&tarama=taki+osmani>

Lokman Hakim. Muhammed Takî el-Osmânî el-Kâdiyül-Fakih ve'd-Dâ'iyetür-Rahhâle. Dimaşk: Dârul-Kalem, 2002.

Muhammad ibn Adam al-Kawthari. Two Weeks in Pakistan. Leicester: Darul Iftaa Institute, ts.

Muhammed Takî Osmani. Eşrefiyye Sohbetleri: Bir İslam Aliminden Nasihat ve Tavsiyeler. çev. Deniz Çıkkılı. İstanbul: Rihle Kitap, 2. Basım, 2023.

Muhammed Taqî Usmani. Yadein. Karaçi: Belağ Dergisi Yayınları, 2011.

Osmani, Muhammad Taqî. The Historic Judgment on Interest Delivered in the Supreme Court of Pakistan. Karaçi: Idaratul-

Ma'arif, 2000.

Osmani, Muhammed Takî. Usûlü'l-iftâ ve âdâbuhû. Dimaşk : Darü'l-Kalem, 2014. <http://ktp.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=333823&wKitaplar=+usul+ifta+ve>

Osmani, Muhammed Takî el-. et-Ticâre ve'l-iktisâdül-muâsir fi dav'i'l-İslam. Karaçi : İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumü'l-İslamiyye, 1437. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=365002&tarama=taki+osmani>

Osmani, Muhammed Takî el-. Fikhü'l-büyü' ale'l-mezâhibi'l-erbaa. Dimaşk : Darü'l-Kalem, 2020. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=363716&tarama=taki+osmani>

Sayyid Mahboob Rizvi. History of Dar Al-Ulum Deoband. Ahmedabad: İdarah Dar al-Ulumu Diyobend, 1981. <http://archive.org/details/2VolumeBookOnTheHistoryOfDarAlUlumDeoband>

Usmânî, Muhammed Taqî. "Mukaddime fi't-temvili'l-İslami". Pioneers Publishing House, 2019. <http://openaccess.ihu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12154/749>

Ziya-ul-Hasan Fârûqî. Deoband and the Demand for Pakistan. Montreal: McGill Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1959.

"İslam Ekonomisi Üzerine (Konferans) - Muhammed Takî Osmânî [Türkçe Altyazılı]". haz. Mekteb-i Siyasi. Yayın Tarihi 08 Kasım 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=abHiaBNhhU>

"Profile - Mufti Muhammad Taqî Usmani", 01 Mart 2015. <https://muftitaqiusmani.com/en/profile/>

Fatma Nur ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

Durmak, Düşünmek ve Aramak

Geçenlerde bir konuşma dinledim. Konuşmacı, 'kendi kendine' sözünün ne anlama geldiğini tartışıyordu. Şöyle diyordu; *"Kendi kendine.. ben ve kendim ayrı mıyız demektir? İnsan kendi kendisiyle konuşur, kendi kendine kızar, kendi kendine söyler, dinler... Evet insan, aslında içerisinde birçok düşünceyi barındırır ve onları yarıştırır. Bir hata yaptığında insan, hata yapan kendi ile yaşamaya mahkumdur. Birini öldüren kişi ömrü boyunca bir katille yaşamaya mahkumdur örneğin."*

Çağımız... İster teknolojik gelişmeyle anılan bilişim çağı olarak adlandırılabilir, ister her şeyin temelsizleştiği post modern dönem; bu çağ kendimiz olabilmemiz için bizlere ne kadar destek olmaktadır? Kendimiz olabilmek demek, ahlaki sınırlarımızın olmaması kadar özgür olmak, ayaklarımızın yere basmayacağı kadar hayalperest olmak mı demektir? Marx, bundan 150 yıl kadar önce iş bölümü sebebiyle insanın kendine yabancılaşacağını savundu. Bu kavramı (sadece iş bölümüne hasretmeden) ele alarak şunu söylememiz mümkündür: eylemlerimizle aramızda oluşan boşluk, kendi kendimizle aramızda bir süredir varolagelen boşluk, bizlere bizleri yabancılaştırmaktadır.

İnsan, düşünüp duran, durup düşünen bir mahluktur. İnsan, düşünme kabiliyetini yitirdiğinde kötülüğü sıradanlaştıran¹, varoluşunu kavramaktan aciz ve fakat yalnızca varlığı için yaşayan bir hale bürünmektedir. Durup düşünmek, çağımızın lüksüdür. Zira durmak, çağımızda asla kabul görmeyen bir biçimdir. Dur'a'mayan insan, koşturmaktan kendisi ile göz göze gelememektedir.

Bir şeyleri beklemek güçtür bu insan için. Çünkü her an zihinler hız bombardımanına tutulmuş durumdadır. İnsan durduğunda belki de bir an için bir yabancı ile baş başa kaldığını anlamaktadır. Bu yüzden belki de bir kısa videodan öbürüne sürüklenmekte, sürekli zihnini amaçsız uğraşlarla doldurur hale getirmektedir.

Kendimizi ne zaman durmaya davet edeceğiz, bilmiyorum. Ne zaman kaçırdığımız şeyin yeni filmler, finansal fırsatlar, youtube videoları olduğunu değil de kendimiz olduğunu anlayacağız, bilmiyorum. Ben, günümüz dünyasını iyi anlamayı hedeflerken, orada kaybolmamanın daha büyük hedef haline geldiğine şahitlik ediyorum. Evet, bilmediklerimi ayaklarımın altına alırsam başım göğe ererdi.² Fakat bildiğim şey ise bu dünyada kendi yerimi aradığım gerçeğidir. Benim yerim, daha adil bir dünya inşası için ne yapabilirim'i düşündüğüm yerdir. Ortak dini hedeflerin, ortak ekonomi hedeflerine³ evrimleşmiş olduğu günümüz dünyasında, biz İslam iktisadı ile ilgilenenlerden birçoğunun hedefi gibi. İyiyi aramak, iyiyi Müslümanca aramaktan farklıdır. Tıpkı iman edip salih amel işlemek ve amel etmek arasındaki fark gibi. Belki de yavaş olan daha emin adımlarla gelecektir. Belki de görevlerimizi tam olarak verildiği şekilde yerine getirmek değildir asıl olan, en hakkaniyetli şekilde yerine getirmektir. Kendi kendimizle kaldığımızda konu's'uzuz. Kendi kendimizle kaldığımızda düşünürüz. Kendi kendimizle kaldığımızda sorgularız. Fakat kanaatimce bütün bu sorgulamalar ilk evrede bir bireysellik inşası, sonrasında ise bir toplumsallık inşasına yönelik olmalıdır. İnsan, kendini hep

¹ Burada Hannah Arendt'in vurgusu kullanılmıştır.

² İmam-ı Azam Ebu Hanife.

³ Doğal Teoloji Olarak Politik Ekonomi adlı kitabında Paul Oslington'un giriş bölümünde Anthony Waterman'dan yapmış olduğu alıntıdır. Tamamı şu şekildedir; ... Anthony Waterman, iktisadın, Batı toplumunu birbirine bağlayan ve otorite belirten söylem olarak, Hıristiyan teolojisinin yerini aldığı ileri sürmektedir... Paul Oslington, Doğal Teoloji Olarak Politik Ekonomi, Çeviri: Hayreddin Soykan, alBaraka Yayınları, 2022.

muhtaçlıktan azade kılmayı hedefler. Fakat insan her an başkalarına muhtaç halde yaşamaktadır. Muhtaç olmama isteği belki de bize ruhundan üfleyene bir öykünmedir.

Toplum ve topluluk⁴, farklı kavramlardır. İlkel çağlardan moderniteye doğru bireyin statüden kurtulduğu ve topluluğun da sözleşme ile toplumu inşa ettiği düşünülmektedir. Peki, günümüze baktığımızda gerçekten statüden kurtulmuş olan bir toplum mu vardır yoksa statünün hükmettiği bir topluluk mu? Foucault'un disiplin toplumu ve denetim toplumu ayrımı bulunmaktadır. Bu ayrım çeşitli düşünürlerce incelemeye tabii tutulmuş ve geliştirilmiştir. Disiplin toplumu insanları belirli bir kalıba sokmaktadır. Örnek olarak okullar, hapishaneler, yetimhaneler verilebilir. Denetim toplumu ise bunun yerine insanları sürekli izleyerek kontrol altında tutmaktadır. Buna örnek olarak ise sosyal medya platformlarıyla tüketici davranışlarının izlenerek kişiye uygun reklamların öne çıkarılması verilebilir⁵. Belki de statü, eski çağlardaki gibi karşı karşıya gelmenin mümkün olduğu, elle tutulur gözle görüldür bir insan değildir fakat; bizim görmediğimiz, isimlerini dahi bilmediğimiz birtakım kişilerin/sistemlerin tahakkümü altında bulunduğumuz muhakkaktır. Daha soyut bir statü ve toplum zannettiğimiz bir topluluk durmaktadır öyleyse karşımızda. İşte bu soyut statü, özgür olduğumuzu düşünerek kendi kendimizi dahil etmeye çalıştığımız bir topluluğun parçasıdır. İktisat bunun neresinde gibi bir soru akıllarımıza gelebilir. İktisat, bunun aslında tam da kalbindedir. Çünkü en temelde çağımızın dünyaya bakışı iktisadi gözlüklerele. Ekonomiyi kontrol edenler, bununla güç kontrolü de yapmaktadır. Velhasıl kelam, iktisat araştırmaları, içerisinde bulunduğumuz tahakküm zincirinin bir halkasıdır. O halkayı koparıp yeni bir mana ile yapılacak farklı bir inşa, o zincire dahil olmamayı beraberinde getirecektir. Çünkü bu piyasa Müslümanların piyasası olamaz.⁶ Çünkü bu sistem ümmetin sistemi olamaz.

KAYNAKÇA:

Paul Oslington, Doğal Teoloji Olarak Politik Ekonomi, Çeviri: Hayreddin Soykan, alBaraka Yayınları, 2022.

Özmkas, U. (2015). İnsan sermayesinin kaynağı: Maddi olmayan emek. Toplum ve Bilim, 135, 8-27.

Polanyi, K. (1957). Aristotle discovers the economy. Trade and market in the early empires, 64-94.

⁴ Veya cemaat ve cemiyet. Karl Polanyi, Aristotle Discovers the Economy adlı makalesinde Sir Henry Sumner Maine'nin yaptığı bu ayırmadan bahsetmiştir. Polanyi, K. (1957). Aristotle discovers the economy. Trade and market in the early empires, 64-94.

⁵ Özmkas, U. (2015). İnsan sermayesinin kaynağı: Maddi olmayan emek. Toplum ve Bilim, 135, 8-27.

⁶ Peygamberimiz Medine pazarını kuracağı zaman birçok pazar gezmiş ve bu pazarların hiçbirinin Müslümanların pazarı olamayacağını söylemiştir.

Sıtkı ABDULLAHOĞLU
İEE Başkanı

AYETLE GELENLER

FAİZ MAHVEDER, SADAKA ÇOĞALTIR

(BAKARA 276-277)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي
الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

"Allah, faizli işleri dara sokar, sadakaları/zekâtı büyüme aracı yapar.
Allah, âyetleri görmezlik eden suçluların hiçbirini sevmez."

(Bakara 2/277)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ
أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"İnanıp güvenenler, iyi işler yapanlar, namazı düzgün ve sürekli kılanlar ve zekâtı verenler,
Rableri katında ödülü hak ederler. Onların üzerinde bir korku olmaz, üzüntü de çekmezler."

"Faizli işlemleri Allah mahveder, sadakaları da artırır. Hiç şüphesiz ki Allah hiçbir kafir ve günahkârı sevmez." Şeklinde anlaşılmaya çalışılan bu ayeti kerimede çok tabii, çok kısa ama çok net ifadeler bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda ayetin ibaresinde edebi usul olarak da ilginç ironiler yapılmaktadır. Allah ribayı mahveder ama sadakaları da ribalandırır!.. Yani iki yargı için de aynı kökten türetilmiş kelime kullanılmaktadır.

Riba, insanların mallarını diğer insanların malları içinde artırmak amaçlı yaptıkları bir işlem biçiminin adıdır. Vadeye kalan borçlara fark bindirilerek elde edilmektedir. Amaç, malın çoğaltılmasıdır. Tabii ki, bu birilerinin oluşan borcu üzerine kurulu bir sistem anlamına gelmektedir.

Arapça da riba olarak kullanılan kavram, Türkçede faiz kelimesi ile karşılanmaktadır. Allah Teala, bu faiz uygulamasının zannedildiğinin aksine artırıcı değil, mahvedici olduğunu, ama yine bir para ya da benzer bir değeri paylaşma anlamında birilerine transfer etmenin umulmadık bir şekilde ve insan zanlarının aksine azaltıcı değil artırıcı bir etki oluşturduğunu ifade etmektedir.

Bu beyan faizle alakalı çok önemli yargılardan bir tanesidir. Bu beyan her şeyi bilen, her şeyi yaratan ve yöneten bir kudretin beyanıdır. Doğruluğunun şüphe götürür bir yanı da yoktur. Sadece bu uygulamaların pratikte nasıl bu sonuçları doğurduğunun anlaşılması için mümin insanların entelektüel bir çaba içinde olmaları ve yoğun emek harcamaları gerekmektedir.

Faizli işlemlerin akıbetinin nasıl olduğu ile ilgili bir kısım tecrübeler bizim toplumumuzda da yaşanmaktadır. Faiz girdabı içine girmiş ve maalesef o girdabın içerisinde çıkamayıp işletmesini de, işletmesiyle birlikte evini barkını da batırmış çok fazla örnekle karşılaşmak mümkün olmaktadır.

Bu ayetin ortaya koyduğu fotoğrafta, görünüş olarak paradoksal bir durum olduğu düşünülmektedir. Sadaka, elden giden bir para görünümündedir. Ama paradan faiz istediğinizde açık bir nominal farkın geleceği söz konusudur. Bu görüntülere rağmen Allah neden sonuçların farklı olacağından bahsetmektedir? Bu durum nasıl izah edilebilir?.

Bu konu irdelenirken, faiz işleminin dar alanda sadece fertler arasında cereyan eden bir kredilendirme konusu olarak ya da sadece bazı bankacılık işlemlerinden ibaret

bir işlem olarak düşünülmemesi gerektiği açıktır. Faiz sisteminin ulusal veya küresel anlamdaki işleyişine ve ortaya çıkan sonuçların uzun vadeli etkilerine bakmak gerekmektedir. Böyle bir bakış açısı, konuyu doğru anlamak açısından gereklidir. Sadece bugün küresel anlamda işleyen sisteme bakıldığında faiz borcu altında ezilen büyük kitlelerin varlığı hemen fark edilecektir.

Faizli sistemin kredi veren tarafında bulunanlar her zaman kazançlı çıkmaya devam etmektedirler. Krediyi alanlar için aynı değerlendirmeyi yapmak mümkün değildir. Yapılan analizler göstermektedir ki kredi verenler birçok toplum için sömürüyü pekiştirdikçe pekiştirmişlerdir. Onların kazanması tüm insanların kazanması anlamına gelmemektedir. Allah'ın isteği de tüm insanların insanca yaşayacağı bir sistemin kurulması ve sürdürülmesidir. Sadece birilerinin işine yarayan ve diğerleri için haksızlık üreten sistemler kabul edilemez ve meşru görülemez.

Faizli sistemin mahvedici özelliği geniş kesimler tarafından fark edilmesin diye çok değişik teknikler de uygulanmaktadır. Popüler kültür ve onun yayılması için görev bilinci ile çalışan ve menfaatlerini de bu göreve yüklemiş olan medya düzeni bu konuda çok etkin işlev görmektedir. Eğer bu konuda birileri mahvoluyorsa bu onların beceriksizliği gibi takdim edilmektedir. Esasen işletilen sistem, faizin oluşturduğu finans maliyetini tüm topluma yüklemektedir. Bunu direkt olarak ya da dolaylı olarak yapmaktadır. Faizin gider yazılması ve vergiden düşürülmesi bu anlama gelmektedir. Zaman zaman direkt olarak faizin üstlenilmesi kararları da ortaya çıkmaktadır. Onlar da bütçeden karşılanmakta ve dolayısıyla fakir fukaranın sırtından ödenmektedir. Birileri için katkı olan rakamlar, geniş toplum kesimlerinin kaynaklarının eritilmesi ya da fakirlerden zenginlere transfer edilmesi anlamına gelmektedir. Bu da bir çeşit mahvetmektir.

Ayrıca maliyetlerin yükseltilmesi de hem pahalılık üretilmesi hem de enflasyona katkı verilmesi açısından başka mahvedici özelliklerdir. IMF bu konuda tipik bir

kurumdur. IMF stand-by anlaşmaları bir ülke için gerçekten kalkınma sağlayıcı muhtevaya sahip değildir. Kredilerin geri dönüşümünü sağlamak için önerilen programlardan ibarettir. Bunlar da genellikle halklar için mahvedici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sonunda her zaman kasa kazamaya devam etmektedir. Birisi kazanınca da diğeri kaybetmeye mahkum olmaktadır.

IMF talimatlarını uygulayan ülkeler büyük ekonomik krizler yaşamışlardır. Bunun nedeni dünyada artık ödenemeyecek hale gelmiş bir borç zincirinin oluşmasıdır. Kısacası artık ülkeler IMF'ye bağımlı hale gelmişlerdir. 1947'den 1989'a kadarki dönemde altı ülke IMF'den 30 yıldan fazla, 24 ülke 20-29 yıl arası ve 47 ülke 10-19 yıl arası bir süre yardım talebinde bulunmuşlardır. Borçlar, bir ülkenin kalkınması ve ödemeler dengesini düzeltmek için değil, o ülkenin kaynaklarını yağmalamak amacıyla verildiği sonucu doğurmaktadır.

Kapsamlı bir sistemler analizi ve buna bağlı olarak yapılan bazı mukayeseler sonunda faizli sistemlerin geniş toplumsal kesimler için mahvedici bir etki oluşturduğu kolayca görülebilmektedir.

Bryan Johnson ve Brett Schaefer tarafından yapılan bir araştırmada IMF politikalarını uygulayan 89 az gelişmiş ülkenin 1965'den 1995'e kadarki ekonomik büyümesi incelenmiştir. Araştırma sonuçları son derece dikkat çekicidir: Bu ülkelerden 48'i borç aldığı yıla göre kişi başına düşen zenginlik açısından bir ilerleme kaydetmemiş, bu 48 ülkeden 32'si daha da fakirleşmiş, bu ülkelerden 14'ünün ekonomisi borç aldığı yıla oranla en az %15 küçülmüştür.

Buna karşı infak/sadaka sisteminin de en ücre köşelere kadar tüketme hakkının yayılmasını sağladığı, böylece hem toplumsal huzura hem de ekonomide üretim tüketim dengesine katkı verdiği anlaşılmaktadır.

Ayeti kerimenin sonundaki bölüm de son derece etkileyicidir: **“Allah hiçbir kafir ve günahkârı sevmez”**, denilmektedir. Yani ayeti kerime içerisinde geçen yasak hükümlerini gönülden kabul etmeyen, bu yasakları meşru kabul eden, buradaki gerçekleri görmezden gelen insanlar kafirlerdir demiş olmaktadır. Bu işlemleri sürdüren insanlar da günahkarlardır. Allah da bu tip insanları sevmediğini ifade etmektedir. Ayeti kerimelerde ortaya konan bu iktisadi yargıyı ve analizi yapılan tavırları çok iyi anlamak gerekir. Hem hukuki yönünü, hem ahlaki yönünü hem de iktisadi yönlerini iyi kavramak ve ona göre bir hayat çizgisi oluşturmak bir Müslüman için olmazsa olmazdır.

“Ama iman edenler, amel-i salih (kaliteli iş) yapanlar, namazını ikame edenler, zekatlarını hakkıyla verenler, onların ecirleri Rableri katındadır. Onlar asla korkuya kapılmayacaklar ve hüzün de duymayacaklar.” Bu ayeti kerime faizle ilgili ayeti kerimelerin ortasına yerleştirilmiş bir ayeti kerimedir. İnsanları imana ameli

salihe ve bu çerçevede doğru davranışlara yönlendiriyor ve ecirlerinin, kazançlarının ve sevaplarının Allah katında olduğuna vurgu yapıyor. Hayatın gerçek anlamının bu olduğunu, gerçek kazanmanın da bu anlama geldiğini vurguluyor. Tüm Müslümanlar olarak hepimizin böyle bir idrake, böyle bir hayat anlayışına ve böyle bir iş hayatı inşa etmeye ihtiyacımız bulunmaktadır. Buna gayret göstermek, hepimiz için hayati derecede önemli bir görevdir.

SÜNNETLE GELENLER

BAZI ALIŞVERİŞ KURALLARI

Allah Resulü (s.a.v) Efendimiz'in rivayet edilen bazı hadislerinde alışverişle ilgili bir kısım kuralları belirlediği görülmektedir. Bu konuda ki tüm hadisler elbette bunlardan ibaret değildir. Sadece bültenin bu sayısında seçilen bazı hadisler alıntılanmaktadır. Tabi sadece bir hadis bile olsa Allah Resulü'nün beyanını iyi kavramak ve ona göre bir hayat anlayışı, ticari anlayış geliştirmek bir mümin için son derece önemli bir yöneliş konusudur.

Bu yazı için alıntıladığımız hadisler şu şekildedir:

- İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in anlattığı üzere Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: **"Birinizin satışı üzerine başka biriniz satışı yapmasın.** (Buhârî, Büyü: 58, 64, 70, 71)
- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: **"Kişi, kardeşinin satın alma işini kesinliğe kavuşturuncaya veya tamamen vazgeçinceye kadar araya girip alışverişte bulunmasın."** (İ. Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.)
- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: **"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şehirlinin köylü adına alışveriş yapmasını, alıcı olmadığı halde alıcı imiş gibi görünüp yüksek fiyat vererek fiyat artırmayı, iki kimsenin başlattığı alışveriş muamelesi kesinlik kazanıp tamamlanmadan bir başkasının aynı mal üzerinde alışverişe girişmesini, bir kız istenilmiş iken ona tâlib olmayı, bir kadının, kocasına onu boşamasını talep etmesini yasakladı."** (Buhârî, Büyü: 58, 70, 71)
- Ebu Dâvud'dan gelen bir başka rivayette şöyle denmiştir: **"Deve ve davarın sütünü memesinde bekletmeyin. Kim böyle (memede sütü bekletilmiş) bir hayvanı satın alırsa, sağdıktan sonra muhayyedir: Memnun kalırsa hayvanı alıkor, memnun kalmazsa**

hayvanı iâde eder ve (sağdığı süte karşılık olmak üzere) bir sâ hurma verir." (Ebu Dâvud, Büyü: 48)

- İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"Pazara girmekte olan malı önceden karşılamayın.** Hayvanların sütünü memelerinde (günlerce bekleterek) biriktirmeyin. Birbirinize karşı (müşteriyi kızıştırmak için alıcı olmadığınız halde, yüksek fiyat vererek) malın değerini artırmayın. (Tirmizî, Büyü: 41)
- Abdullah İbnu Amri'bnî'l-Âs (radiyallahu anh) hazretleri anlatıyor: **"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Hem veresiye hem peşin satış helâl olmaz. Bir satışta iki şart da helâl değildir. Zimmette olmayanın kârı yoktur. Yanında bulunmayan malın satışı yoktur."** (Ebu Dâvud, Büyü: 70)
- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: **"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) miktarı bilinmeyen kuru hurma yığınının, miktarı belli kuru hurma ile satmayı yasakladı.** (Müslim, Büyü: 42)

Bu hadislerden ilkesel anlamda bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bunlar bir taraftan İslam Ekonomisi'nde ticari kriterler belirlemesi anlamına gelirken diğer taraftan ciddi bir ahlaki öğretiyi de sağlamaktadır.

Pazarda, ticaretin ahengini, düzenini ve güvenini bozucu tüm davranışlar Allah Resulü tarafından yasaklanmıştır. Alışveriş akdi yapılırken ilave teklif vererek insanların kafasını karıştırmak bu cümledendir. Başlanan alışveriş tamamlanmadan üçüncü şahısların fiyatları ve alışveriş etkileyecek bir teklifle devreye girmesi de yasak kapsamına alınmıştır.

Hatta bu yasak hayatın diğer alanlarına da taşınmış ve daha genel bir ahlaki prensip olarak ifade edilmiştir. Mesela, bir kadınla ilgili evlenme talebi olumsuz

sonuçlanmadan araya girilip talep oluşturulması yasaklanmıştır. Evli bir kişinin kafasının karıştırılarak eşinden boşanmasının talep edilmesi de aynı şekilde temel ilkelere aykırı kabul edilmiştir.

Ticari malda şartlara göre "hal değişimi riski" var ise ve bu değişim aldatıcı bir sonuç ortaya çıkarma potansiyeline sahip ise, o takdirde muhayerlik devreye sokulmaktadır. Böylece aldandığını tespit eden tüketici malı iade etme hakkı kazanmaktadır.

Malın fiyatını belirlemede netlik önemlidir. Satış işlemi için karar kesinleştirilmeli ve ödeme ona göre planlanmalıdır. Peşin mi vadeli mi olduğu belli olmayan bir malın ticari işlemi aldanma ihtimali dolayısıyla makbul değildir. Belirsizlik, garar ihtimalinin varlığı anlamına gelmektedir. Mülkiyet gerektiren bir konuda belirsizliğin kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir.

Nitekim tam olarak sahip olunmayan ve tam olarak kontrol altında bulunmayan bir mal da satılmaz. Teslim edilmesinde şüphe bulunan bir malın satışı yapılamaz. İçinde belirsizlik bulunan herhangi bir malın ticarete konu edilmesi hangi metotla olursa olsun geçerli değildir.

Takas sistemlerinde işlem peşin olarak gerçekleşse bile miktar eşitliği kritik değerdedir. Bir tarafın belli diğer tarafın belirsiz olması da sonucu değiştirmez. Esas olan ölçü ise değer eşitliğidir. Zira buralardaki farklardan faize giden bir yol açılma ihtimali vardır.

Ticarete konu edilen meseleler/mallar ticaret ötesi anlamlara da sahip olabilirler. İnsani değerleri tahrip etme ve insani dram üretme ihtimali olan konular, sadece ekonomik değer ürettiği için ticarete konu edilemezler. Bu durumu: (Mülkiyet üstü değer bağlayıcılığı) ifadesi ile formüle etmek mümkündür. Bu nitelemenin İslam Ekonomisi'nde önemli bir ilke olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

NURBANU TEKİN

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora programı
Maruf Vakfı İEE Doktora programı

MELİHA NUR KÖSTEPEN

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora programı
Maruf Vakfı İEE Doktora programı

PROF. DR. ŞAKİR GÖRMÜŞ İLE İSLAM İKTİSADI VE AKADEMİK HAYAT ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

■ **Sn. Hocam, Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Maruf Bülten adına sizinle görüşme yapıyoruz. Bize kısaca kendinizi tanıtır mısınız?**

1969 Giresun doğumluyum. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimimi İstanbul Bayrampaşa'da tamamladıktan sonra 1993 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat bölümünden mezun oldum. Hemen akabinde yurt dışı bursu kazanarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gittim. İktisat alanında yüksek lisansımı University of Illinois at Urbana-Champaign'de, doktoramı Oklahoma State University'de tamamladım. Bunların yanında iki yıl üniversitede asistanlık deneyimi kazandıktan sonra eğitimimi tamamlayarak Türkiye'ye döndüm ve ilk görev yerim Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde çalışmaya başladım. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi'ne geçiş yaparak on iki yıl orada devam ettikten sonra 2022 yılı itibarıyla Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim dalında çalışmaya devam etmekteyim.

■ **Hocam Amerika'ya Urbana Champaign'e gitmeye nasıl karar verdiniz? Amerika deneyimi size neler kattı?**

90'lı yılların başında, üniversite ikinci sınıfın sonlarındayken "ne olacağım?", "bundan sonra ne yapacağım?" diye düşünmeye başlamıştım, bölüm iktisat olunca girilebilecek birçok sınıf bulunmaktaydı. Ben de hazine uzman yardımcılığı, maliye uzman yardımcılığı, müfettiş yardımcılığı ve çeşitli bankaların sınavlarına hazırlanıyordum.

Emlak Bankası ve Kuveyt Türk Katılım Bankası sınavlarını kazanmıştım, aynı zamanda yurt dışı eğitimi için de girmiş olduğum sınav sonucu da açıklanmıştı onu da kazandığımı öğrenmişim ve bir karar vermem gerekiyordu. 1993 Türkiye'sinde yurt dışına gitme fikri çok cazip gelmişti. Hocalarımla istişare ederek yurt dışına gitmeye karar verdim. Aslına bakarsanız içimden geçen de buydu. Sınavı kazandıktan sonra 6 ay ODTÜ'de dil kursuna gittim. Belirli bir seviyeye geldikten sonra dil eğitimine Los Angeles'da devam ettim. Amerika'da eğitim çok üst seviyede gerçekleşiyor. Türkiye'de iktisat eğitimi alırken matematik, ekonometri ve istatistik dersleri yok denecek kadar az seviyedeydi. Amerika'da iktisat eğitimi mühendislik bölümü kadar yoğun sayısal derslerle geçtiğinden dolayı ilk zamanlarda zorlandım. Fakat aldığım istatistik, matematik, topoloji gibi dersler analitik düşüncemin gelişmesinde büyük rol oynadı. Amerika'da eğitimde inanılmaz bir disiplin söz konusu ve çalışmak için teşvik de çok fazla. Benim doktora tez izleme jürimde yer alan ünlü iktisatçı Milton Friedman'ın arkadaşı Frank Standel'in "Başarının yüzde doksan beşi çalışmak, kalan yüzde beşi zekadır." sözü aklımda yer edindi sizinle de paylaşmış olayım. Amerika'da eğitim almanın bana kattığı en önemli üç şey disiplinli olabilmek, planlı çalışabilmek ve kendini kabullenmek. Amerika'da geçirdiğim yıllar heyecan ve mutluluk vericiydi. Bursunuzla kendinize ev tutabiliyor, araba sahibi olabiliyordunuz. Bağımsız olmak ve insanların bulunduğu konumdan dolayı size değer vermeleri ve saygı göstermeleri insanı çok mutlu ediyordu.

• Kendini kabullenmek derken neyi kastediyorsunuz?

Bize her alanda hep en iyi olabilmek öğretildi fakat böyle bir şey mümkün değil. Her alanda iyi olamayabiliriz ve olmak zorunda da değiliz. Önemli olan en iyi çabayı sarf etmektir. "Sefer bizden tevfiğ Allah'tan" günlük hayatta sıklıkla kullandığımız bir söz olmasına karşın maalesef sadece sözde kalmış, uygulamada bunu göremiyoruz. Sonuç ne olursa olsun sadece elinden geleni yapma mantığı Amerikalılarda fazlasıyla vardır. Amerika'da Türkler, Hintliler ve Çinliler aynı özelliklere sahip ve bu durum çok fazla. Hep en yüksek notu almaya çalışırlar ve alamadıkları zaman da üzülürler. Amerikalılar da tam tersi her alanda başarılı olamayacaklarını, her insanın

kapasitesinin farklı olduğunu kabulleniyorlar. İşte bunu gözlemledikten sonra planlı ve düzenli çalışmayı ve gayret göstermeyi, gayretin sonunda da sonucu kabul etmeyi öğrendim. Bu saydıklarım aslında İslami davranışı da göstermekte.

■ Prof. Dr. Şakir Görmüş'ü İslam iktisadi ve finansına yönlendiren temel sebep ve motivasyon neydi?

Sakarya Üniversitesi'nde doçent olduktan sonra üniversitede hadis anabilim dalında Prof. Dr. Abdullah Aydın'ın hocadan arkadaşlarla beraber hadis dersi alıyorduk ve orada "Kim İslam'da iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri, kendisinden sonra onunla amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir." hadisi geçmişti ve bu hadis bizi çok etkilemişti. Belki birebir ilim için yorumlamak yanlış olabilir ama biz bu hadisi İslam ekonomisi açısından yorumlayarak bir aksiyon aldık. Gençliğimizden beri İslami hareketler içinde bulunduk. İslam Ekonomisi uygulansın diye düşündük. Fakat o zamanlar ekonomik imkanlar yoktu. Doçent olduktan sonra belirli bir ekonomik seviyeye ulaşıyorsunuz ve davanız için bir şeyler yapma imkânı elde ediyorsunuz. Biz de İslam ekonomisi öğretmeye başladık. Bahsettiğim hadisle de işte bu şekilde bağlantı kurduk. Biz gelecek nesillere İslam ekonomisini öğretilirse bu hareketimizden dolayı olarak biz de yararlanacaktık. 2012 yılında Sakarya'da ilk İslam Ekonomisi Araştırma Merkezi'ni kurduk. Sonrasında yüksek lisans programını ve doktora programını açtık. Özel üniversitelerde Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Konya Karatay Üniversitesi'nde bu programlar vardı fakat devlet üniversiteleri arasında ilk lisans programını açarak öncü olduk. Ufak bir grup ile başlayıp ardından genç arkadaşların da katılımıyla Sakarya'yı İslam Ekonomisi alanında bir ekol yapabilmeyi ekip olarak başardık. Hatta isimlerini de zikrederim; Mehmet Saraç, Ömer Karaoğlu, Süleyman Kaya, Fatih Savaşan, Temel Gürdal, Fatih Yardımcı, Mücahit Özdemir, Mervan Selçuk, Hakan Arslan, Muhammed Emin Durmuş hocalarımıza da sizin aracılığınızla tekrardan teşekkürlerimizi iletmiş olalım. Cenab-ı Hak bizlere böyle bir imkân verdi bize de bunu değerlendirmek nasip oldu ve elhamdülillah başarılı olduk. Şunu da eklemek gerekir ki eski dönemlerdeki konjonktür olsa bu bölümlerin açılmasına belki izin verilmeyecekti ama şu anda çok

şükür konjonktür buna uygun. Fakat İslam ekonomisi alanının daha çok desteği hak ettiğini de söylemek iyi olacak.

“Kim İslam’da iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın eciri, kendisinden sonra onunla amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir.”

Müslim, “İlim”, 15, “Zekât”, 69; Nesâî, “Zekât”, 64; Tirmizî, “İlim”, 15

■ İslam iktisadı deyince ne anlaşılmasını bekliyorsunuz ve İslam iktisatçısı nasıl olunabilir konusunda neler söylemek istersiniz?

Aslına bakarsanız İslam ekonomisi ve klasik ekonominin birbiriyle kesiştiği noktalar da var ayrı olduğu noktalar da. İslam ekonomisi, üretimi ve büyümeyi önceleyerek adil gelir dağılımının da gerekliliğini savunuyor. Peygamber Efendimiz dönemine baktığımızda ticaret ve tarım öne çıkıyor. Hz. Ömer üç yıl üst üste ekilmeyen toprakların geri alınmasını istemiş. Toprak üretim faktörlerindedir ve buna bağlı olarak da kullanmamız, üretmemiz gerekiyor. İslam ekonomisinde kaynakların belirli bir hiyerarşik düzende üretime yönlendirilmesi gerekmektedir.

• Nasıl bir hiyerarşiden bahsediyorsunuz hocam?

Önce zorunlu malların üretimi, sonra normal mallar daha sonra da lüks mallar şeklinde olmalı. Yani zorunlu mallar üretilmeden diğer malların üretilmesi ne kadar doğru olur. Halk zorunlu ihtiyaçlarını dahi temin edemezken lüks malları ne yapsın öyle değil mi? İslam ekonomisinde üretim yapılırken çevreye ve insanlara hiçbir açıdan zarar verilmemesi ve gelirin de adaletli şekilde dağıtımının sağlanması şarttır. Bu bahsettiğimiz konuların klasik iktisat ile benzerliği söz konusu değil. Klasik iktisat düşüncesinde,

üreticinin ne üreteceğine piyasa karar verir ve piyasada insanların çoğunlukla lüks mal talep ettiği durumda fakir kitlenin zorunlu mal üretilmediğinden ihtiyacını karşılayamayacak hale gelmesi durumu oluşur. Afrika’da örneğin, sağlık ihtiyacı konusunda, gıda ihtiyacı konusunda çok eksikler var maalesef. İslam iktisadında ise gıda, sağlık, barınma ve ısınma gibi zorunlu ihtiyaçların üretim açısından öncelikli olması gerekiyor ve bu amaçlanıyor. Öte yandan İslam ekonomisi deyince anlaşılması gereken en önemli konu ortaklıktır. Ortaklık bir avantajdır. Şöyle düşünelim bir işveren daha az ücretle işçiden maksimum fayda bekliyor, işçi de işveren az maaş verdiği için daha az çalışıyor ve sonuç işverenin beklediği gibi bir verim gerçekleşmiyor, verim azalıyor. Halbuki ortaklık sistemi olduğunda herkes kendi işini sahiplenecek ve işin gelişmesi için çalıştığından verim de artmış olacak.

İslam iktisatçısı nasıl olunur konusuna gelecek olursak, eğer siz iyi bir Müslüman değilseniz aynı zamanda iyi bir İslam iktisatçısı da olabilirsiniz. Tabi gereken finansal eğitimlerin de alınması önemli bir adım olacaktır. İslami hassasiyetleri olan bir Müslüman İslam iktisatçısıdır diyebiliriz.

■ Gittiğiniz diğer ülkelerde İslam ekonomisine bakış açısından nelerle karşılaştınız?

2014 yılında Uluslararası Malezya Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesi olarak 3 ay bulundum. Malezya’da İslam ekonomisi tam bir devlet politikası olarak uygulandığı için belirli düzeyde bir başarı elde edildi ve öncü oldular. Malezya’nın 1957 yılında bağımsızlığına kavuşmasından sonra halkın %60’ını Malaylar, kalan kısımlarını ise Çinliler ve Hintliler oluşturuyor. Malezya hükümeti %60’lık nüfusun kendi arasında bölünmesini önlemek için İslam ekonomisi politikasını uyguluyor. Devlet dairelerinde, siyasette ve ekonomide bu sağlanıyor ve bu sayede başarı elde ediliyor. Fakat baktığımızda %25’lik bir İslam ekonomisi büyüklüğü var. Bu da Malezya’nın doğal büyümesini tamamladığını gösteriyor, bundan sonrası için daha farklı politikalar gözetip büyümesini arttırması gerekiyor.

Geçtiğimiz hafta İran’daydık ve orada Malezya için anlattıklarımın farklı şeyler gözlemledim. Ziyaretimiz sırasında İran’da tüm İslami finans uygulamalarının %100 İslam’a uygun şekilde

gerçekleştiğini öğrendik fakat herhangi bir sözleşme veya standartları olmadan İslami sigortacılık ve bankacılık kapsamında çalışmalar yapıyorlar. Bu uygulamaların İslami olup olmadığını denetleyen Şer'i kurumları bulunmuyor. İnan bilindiği üzere Şia fihri üzerine yönetiliyor ve buna bağılı olarak bağlayıcı ve denetleyici kurumları bulunmuyor.

Türkiye özelinde baktığımızda çoğunlukla konjonktürel şartlardan dolayı faizsiz bankalar ortaya çıkmıştır. İlk İslami bankanın Adapazarı İslam Ticaret Bankası olduğu söylenir fakat bu doğru değildir. Bu bankada çok düşük de olsa faiz bulunmaktaydı. 1975 yılında Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi zamanında kurulan Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası ilk faizsiz banka olarak kabul edilmektedir. 1975'te ülke seküler ve laik bir şekilde yönetilmekteydi. Rahmetli Prof. Dr. Necmettin Erbakan hocamız Türkiye'nin dövize ihtiyacının olduğunu, Avrupa'dan Türkiye'ye döviz getirilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Avrupa'da yaşayan çok Türk işçi olduğunu ve bu kişilerin çoğunlukla Anadolu'dan göçmesinden kaynaklı İslami hassasiyetlerinin de olduğunu bu yüzden hükümet olarak faizsiz bir sistem kurulmalı ki dövizler buraya yönlensin düşüncesi vardı. Hocamızın bu fikri kabul gördü ve Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası kuruldu. Ülkeye yoğun şekilde döviz girişi oldu. Kurulan banka kar-zarar ortaklığına dayandığından bu nakitlerle fabrikalar kuruldu ve ekonomiye katkı sağlanmış oldu. Tabii bu faizsiz banka dediğim gibi konjonktürel şartlardan kurulmuş bir banka, o dönemde hâkim yönetimin İslami finansın gelişmesini istediğinden değil ülkenin menfaati için kabul ettiği bir uygulama olmuştur. Koalisyonun dağılmasının ardından Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası da kapandı.

1980 Türkiye'sine baktığımızda askeri yönetim söz konusuydu ve böyle bir durumda İslami bankacılığın gelişmesi pek mümkün olmadı. Başbakanlık koltuğuna yeni oturmuş Turgut Özal ülke ekonomisinin sorunlarının devam ettiğini ve çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtti. Körfez ülkelerinden döviz getirme çabaları oldu fakat Körfez ülkelerinin faiz hassasiyeti olduğundan faizsiz finans hizmeti sunma zorunluluğu ortaya çıktı ve Özel Finans Kurumları'nın kurulmasıyla faizsiz bankacılığa bir adım atılmış oldu.

Günümüz Türkiye'sine baktığımızda İslam ekonomisinin devlet politikası olarak net bir

şekilde desteklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Sayın Cumhurbaşkanımızın İslam ekonomisi konusunda desteklerini biliyoruz aynı irade ve isteği bürokratlardan da bekliyoruz.

■ İslami finansın, İslam ekonomisinin tamamı imiş gibi algılanma sorunu var? Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Aslına bakarsanız İslami finansı uygulamak klasik finansı uygulamaktan daha kolay. Şu an günümüzde hem İslami finansı hem de konvansiyonel finansı uygulayan ülkeler var, Türkiye de onlardan biri. Fakat gerçekçi olursak bir ülkede hem İslam iktisadını hem klasik iktisadı aynı anda uygulayamazsınız. İslam iktisadını uygulayan ülke yok denecek az. Kişiler, İslam iktisadı deyince pratikte karşımıza çıkan İslami finansı algılıyorlar. İslami finansın alt başlığı olarak İslam ekonomisini görüyorlar. Aslında İslam ekonomisi bir çatıdır, İslami finans da onun altında yer alır. Bu durumun maalesef bu şekilde anlaşılması dediğim gibi İslam iktisadının uygulama olanaklarının daha az olması ve daha az olduğu için de görünürlüğünün yok olması.

İslami finans, konvansiyonel finans içinde şu anda devletin de sektöre girmesiyle beraber %9 seviyesinde ve daha ileri götüremiyoruz. Daha önce de belirttiğim gibi önder olarak gördüğümüz Malezya'da dahi %25 civarlarında. İslam iktisadı geliştirilmezse bu payın artırılması mümkün görülüyor.

■ Sizce İslam iktisadının bugünkü en temel problemi nedir?

İslam iktisadı bütün bir modeldir. Bu modelleri önce bizim teorik olarak geliştirmemiz gerekiyor sonra da uygulamaya dökmemiz gerekiyor. İslam iktisadı ile ilgili teori geliştirme konusunda çok başarılı değiliz. Hatta teori geliştirmek için gayretlerimiz çok az. Çünkü insanlar sonuçta kısa vadeli bakıyorlar ve hayatlarını idame ettirmeleri için bir gelir gerekiyor. Onun için de insanlar genellikle İslam iktisadı yerine İslami finans çalışıyorlar. Çünkü İslam iktisadı çalıştığınızda bunun Türkiye'de veya dünyada bir pazarı yok. İslam iktisadını uygulayan bir ülke yok ama İslami finansı uygulayan ülkeler var. Onun için İslami finans çalışınca iş bulabiliyorsunuz, İslam iktisadı çalışınca akademi dışında iş bulamıyorsunuz. Mesela İslam iktisadının

en büyük sorunu, uygulamasının zor olmasıdır. Bir modelin hazırlanıp uygulanması ve geliştirilmesi için çaba gereklidir. Ortaya çıkan bu modelin bir ülkede uygulanması şarttır ki uygularken sorunlarla karşılaşılacak çünkü bir İslam İktisadı tecrübesi ve sistemi maalesef yok. Klasik iktisada bakıldığında 1770'lerde gelişen bir sistem var ve hala uygulanıyor. 250-300 yıllık bir tecrübe var. İslam iktisadı henüz tecrübe edilemedi. Bu nedenle en büyük sorun teorinin geliştirilmesi ve uygulamaya dökülmesi sorunu olarak karşımıza çıkıyor. Çünkü bir mekanizmayı bütüncül olarak uygulayabilirsiniz iyi bir şey çıkarabilirsiniz. Buradaki en büyük sorunlardan birisi de şu ki İslam iktisadında hata yapma şansınız yok. Mesela konvansiyonel iktisatta veya klasik iktisatta varsayımlar var öyle değil mi? "İnsanlar rasyoneldir, tam rekabet piyasası vardır." Gerçek hayatta tam rekabet piyasası var mı? Yok. İnsanlar rasyonel mi? Hayır değil. Rasyonel olsalar aynı hataları tekrar tekrar yapmazlar. Klasik iktisadın varsayımları tutmuyor. Tutmaması bir sorun mu? Değil. Ama İslam iktisat teorisi geliştiriyorsanız varsayımlardan birisi faizin olmamasıdır. Peki güncelde faizin olması bir sorun mu? Tabi ki sorun çünkü klasik iktisadın varsayımları Allah kanunu değildir ama İslam iktisadının varsayımları Allah kanunudur ve onu esnetemezsiniz, vazgeçemezsiniz. "Aman ne olacak biz faizi uygulayalım" diyemezsiniz. Veya işçiyi sömüremezsiniz. İslam iktisadının aşması gereken en önemli konu budur. Ama çalışılırsa bunların hepsi aşılar. Maalesef İslam iktisadı ve finansı çalışanlar bu zora talip olmuyorlar. Bunu sadece akademik açıdan demiyorum. İslami sivil toplum kuruluşları, MÜSİAD, devlet bürokrasisinde bu konuyu önemseyenler de dahil kimse bu işe talip olmuyor. Başta Sayın Cumhurbaşkanımız bu konuda akademisyenlerin önünü açmalıdır. Düşünün bir sanatçı bir eser geliştirecek ama bu esere kimsenin değer vermeyeceğini biliyor. Bu durumda hangi sanatçı sanatını icra etmek ister ve üzerine düşer? Biz Doç. Dr. Mervan Selçuk ile "Zekâtın Kurumsallaştırılması" diye bir tez hazırladık. Tezde "Zekât nasıl kurumsallaşır?", "Nasıl daha verimli olarak toplanır?" ve "Nasıl insanlara dağıtılır?" sorularının cevaplarını verecek bir model geliştirdik. Bu model, Diyanet ve katılım bankaları tarafından ilgi görmedi ve kabul edilmedi. Ama asıl sorun şu: 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanununun yayınlanmasıyla beraber Türkiye'de biz İslami finansın bir devlet politikası olduğunu kabul ettik çünkü devlet bir kanun çıkardı: "Katılım bankaları artık bankacılık kanuna tabidir. Katılım bankaları için özel mevzuatlar yönetmelikler çıkarılacak ve önlerini açılacak." Dedi. Bununla ilgili çeşitli kurumlar kuruldu. Mesela Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi'nin altında Katılım Finans Daire Başkanlığı, Merkez Bankası'nda daire başkanlığı, BDDK'da daire başkanlığı kuruldu. Bunlar güzel gelişmeler. Fakat sorun şu ki bu daire başkanlıkları aktif

olarak çalışmıyor. Bu yerlerin başındaki kişiler çoğunlukla kariyer kaygısıyla gelen kişilerdir. Yani aslında kişinin asıl hedefi Hazine Daire Başkanlığına girmek iken, orası olmayınca Katılım Finans Daire Başkanlığı'na girmektedir. Bu kişiler konularına bir dava bilinciyle bakmadıklarından, inançla, ihlasla oraya talip olmadıklarından dolayı başarılı olamadılar. Bugün bu kurumların başarılı olamamasının başlıca nedeni budur. Günümüzde hala İslami finansla ilgili düzgün bir mevzuat hazırlanamadı. Profesör Doktor Necmettin Erbakan Hoca "9İ" diyordu ama ben sadece "3İ" söylüyorum. Birincisi bir iş yaparken o işe inancınız olacak, ikincisi ihlaslı olacaksınız ve üçüncüsü istişare yapacaksınız. Eğer bunlar yoksa başarılı olamazsınız.

■ İslam iktisadı düşüncesine yönelik yapılan çalışmaların İngiltere gibi bir ülkede bu kadar gelişmesinin sebepleri nelerdir?

Bilimde öncü olma denilen bir olgu var. İngiltere bilimde öncü olmak için bütün alanlarda en iyi insanları toplayarak, bilimsel çalışmaları kendi ülkesinde çekmekte. İşte bu, bilimde monopol olmaktır. İngiltere'den sonra şu anda Amerika da bunu devam ettiriyor. Aslında İslam ekonomisi ile ilgilendikleri için değil, o alanda en iyisi olabilmek için bunu yapıyorlar. Bu ülkelerin bu alanlarda üniversite bölümleri ve enstitüleri açmalarının sebebi İslam'a olan sempatiflerinden ileri gelmiyor. Onlar, her şeyde olduğu gibi bu alanı da kontrol etmek, yönetmek ve rant elde etmek istiyorlar. Yoksa mesela Londra niye İslami finansın merkezi olsun? Lüksemburg niye olsun? New York niye olsun? Bir İslam ülkesi neden öncü olamıyor? Ben, İslami ilim çalışanların Müslüman olmayan ülkelerde çalışmasına karşıyım. Eğer bir İslami ilim çalışmak istiyorsanız bunu İslam ülkesinde çalışmanız gerekiyor. Kalkıp Amerika'da fıkıh okumak çok mantıklı görünmüyor. Hıristiyanlık çalışmak istiyorsanız tabiki de gidip o ülkede çalışırsınız zaten Hıristiyan çoğunluğu olan bir ülke. Ya da Amerika'da İbn-i Haldun, İmam Gazali çalışılmaz. Ayrıca Batı'da İslami finans çalışan enstitüler veya İslami finans programı olan üniversitelerde o programa kaydolan yüksek lisans ve doktora yapanların tamamı Müslüman ülkelerden gelen öğrencilerdir. Sırf İngiltere'de okuyabilmek ve İngiltere'nin özgür ortamından yararlanmak için tercih ediliyor.

■ Türkiye'de İslami finansın ve kurumların geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz? İslami finansın teori ve pratiği arasındaki farklar sizce nelerdir?

İslami finansın ağırlıklı olarak murabaha ve sukuk üzerinden gidiyor olması; mudarebe, müşareke, selem, paya dayalı kitle fonlaması gibi enstrümanlarımızı, başka bir deyişle

ortaklık çeşitlerini geliştiremememiz İslami finansın özünü kaybetmemizin birer sonucu gibi görünmekte. Dahası teverruk gibi fihki açıdan sorunlu uygulamalar da var. Bizler İslami finansın teorisine odaklanamıyoruz derken kastettiğimiz şey bu enstrümanların geliştirilmesi meselesidir. Bunun yanında İslami yatırımcının davranışının teorisi geliştirilmeli ve “Bu yatırımcının davranışı nasıl olacak? Nereye yatıracak? Beklentisi ne olacak?” gibi soruların cevapları aranmalıdır. Bugün biz İslami yatırımcılar da tıpkı diğer yatırımcılar gibi hep kısa vadeli yüksek kazanç peşindeyiz ama İslami finansal ürünler maalesef böyle bir şey sunmuyor. İslami finansın teorisi şu anda tam olarak geliştirilmediği gibi geliştirilmesi yönünde de ne yazık ki çok iyi sinyaller almıyoruz. Biz konvansiyonel finanstaki bir ürünü alıyorken, onun İslami bir versiyonunu kopyalıyoruz ve hiçbir zaman kopyalanan ürün orijinal üründen daha iyi olmuyor. Mesela sukuk, tahvillerden daha iyi değil veya murabahanın kâr payları faizden daha yüksek değil. Ayrıca bu yaptığımız bir kopyalama işleminden ibaret olduğu için sağlıklı da değil. Çünkü bizim kendi özgün ürünlerimizi geliştirmemiz gerekiyor. Çünkü İslami finans baktığımız zaman iyi bir ivme kazanmış değil. Ama doğal büyüme denilen bir şey var ve bu doğal büyümeyi aşmak için sizin yapısal düzenlemeler yapmanız gerekiyor. Türkiye’de ve dünyada İslami hassasiyeti olan insanlar İslami finans enstrümanlarını kullanmakta. Baktığımız zaman şu anda İslami finansın Türkiye’deki oranı %9’larda tıkanıp gitti. Yani İslami bankacılığın büyüme hızı yavaşladı. Biz yeni insanları sistemin içine çekemiyoruz. Bu doğal sınır Türkiye için %9, Malezya için %25. Halbuki bizim hedefimiz İslami finansı yüzde yüze yaymak. Bir insan niye katılım bankasıyla çalışmaz? Çünkü diğer bankanın getirisi daha yüksektir. O zaman yapmamız gereken riski de getirisi de yüksek olan ürünler sunmak. Mesela paya dayalı kitle fonlaması, selem kontratları, metrekare bazlı konut-araç satmak, menkul kıymetleştirmek gibi birçok işlem yapılabilir. Biz bunların bazı modellerini hocalar olarak geliştirdik ama bunlar nedense uygulanmıyor. Belki uygulanmaya çalışılırsa talep olabilir. Ama öncelikle bunların piyasaya sürülmesi gerekiyor.

İslam’ın dünyaya yayılma sebeplerinden biri de ticarettir mesela. Endonezya ve Malezya’da İslam’ın yayılmasının en önemli sebebi Müslüman tüccarlardır. Siz aynı ürünü Hıristiyan tüccardan daha pahalıya satarsanız İslam mı görünür olur yoksa Hıristiyanlık mı? İslam’ın buralarda yayılmasının en büyük sebebi Müslüman tüccarların aynı ürünü daha ucuza satmaları hatta daha kaliteli ürünü daha ucuza satmaları, sözlerinde durmaları, ekseriyetle ahlaklı ve dürüst tüccarlar olmalarıdır. Ahlaklı ve dürüst olacaksınız, ürününüz daha kaliteli olacak ve fiyatı da daha düşük olacak. Biz de İslami finansı eğer bütün insanlığa yaymak

istiyorsak daha iyi ürünlerimizin olması gerekiyor. Riskin daha yüksek ama getirinin de yüksek olması gerekiyor. Teoride katılım bankaları diğerlerine göre daha ahlaklı diyebiliriz çünkü katılım bankasıyla bir kredi kartı ücreti sorunu yaşamıyorsunuz ya da size kredi kartını ücretsiz diye verip sonra ücret talep ettiği falan olmuyor. Kredi kartınızı ödemekte zorluk çektiğinizde size çok fazla baskı uygulamıyor. Ama baktığımız zaman ürün konusunda sıkıntı var. Ürünün İslami olması sadece İslami hassasiyeti olan insanların talebini çeker. Ama bütün herkese yaymanız için daha düşük maliyetli olması gerekiyor. Sözgelimi katılım bankaları diğerlerine göre daha etik ve daha ahlaklı ama sadece %9 oranında tercih ediliyorlar. Çünkü ürünleri daha iyi değil, daha ucuz değil. Yani ahlaklı ve etik olmanın yanı sıra verimlilik ve düşük maliyetlilik de gerekiyor.

■ İslam’ın bir makro iktisat teorisi olmadığını söyleyenler oluyor. Cengiz Kallek Hocamız gibi. Siz ‘İslam ve makro iktisat’ konusunda neler söylemek istersiniz?

Cengiz Hocamız doğru söylüyor. İslam’ın şu anda yazılmış geliştirilmiş bir makro iktisat teorisi yok. Bunun bugün olmaması ileride olmayacağı anlamına gelmez. Biz İslam iktisadının makro iktisat teorisini geliştirebiliriz. İslamabad İslam Üniversitesi’nde buna yönelik çalışmalar yapılmakta. Örneğin Asad Zaman Hoca, Zamir İkbal Hoca İslam ekonomisinin makro iktisat teorisine yönelik modeller üzerinde çalışmaktalar. Mesela tüketim fonksiyonu, zekât alanlar ve verenler için farklı oluyor. Zekâtın olduğu bir modelde tüketimin fazla olacağını, dolayısıyla büyümenin de daha fazla olacağını ortaya koyuyorlar. İslami finansın dominant olması sebebiyle bu tip çalışmalar çok fazla ses getirmiyor. Öte yandan çalışmalar uygulama imkânı olmadığı için teoride kalıyor. Henüz İslam iktisadının belirgin bir teorisi yok ama bu teori geliştiriliyor ve geliştirilebilir.

■ Zekâtın Kurumsallaşması isimli çalışmanızın sistemi ve teorisinden biraz bahsedebilir misiniz? İlgili ayet-i kerime bağlamında düşünüldüğünde zekâtın malı artırdığının beyan edildiği görülüyor. Sizce bu nasıl oluyor?

“Zekâtın Kurumsallaştırılması” Doç. Dr. Mervan Selçuk’la hazırladığımız bir yüksek lisans teziydi. O tezin çıkış amacı Türkiye’de zekâtın kurumsal bir yapıya sahip olmamasıydı. Zekatla ilgili bir düzenleme, kanun veya yönetmelik olmadığı için nasıl toplanacağı veya nasıl dağıtılacağı gibi sorular da cevapsız kalıyor. Halbuki Kuveyt ve Malezya gibi bazı İslam ülkelerinde bu uygulama var. Malezya’da zekâtı gelir matrahından düşebiliyorsunuz. Türkiye’de işleyen sisteme göre zekâtı yakınınızdaki kişilere hatta onları da pas geçip bazı sivil toplum kuruluşlarına veriyorsunuz. Bu sivil toplum

kuruluşları da zekâtları alıyor ve birbirlerinden haberleri olmaksızın farklı veya zaman zaman aynı ihtiyaç sahiplerine dağıtıyorlar. Araziden aldığımız bilgilere göre bazı evlere 10 ayrı yardım kuruluşu bile kumanya vs. götürebiliyorken diğer tarafta ihtiyacı olan bir başkası hiç zekât alamıyor. Öte yandan zekâtı kayıt altına alan hiçbir kuruluş da yok. Kurumların kendi bünyelerinde kayıtlar olması bu sorunu çözebilmek için yeterli değil. Keza zekât toplanırken ve dağıtılırken maliyetler çok yüksek oluyor çünkü her kurum kendisi topluyor ve kendisi dağıtıyor.

Biz "Bu sorunları ortadan kaldıracak bir model oluşturabilir miyiz?" dedik. Zekât toplanırken özellikle Ramazan'da birçok sivil toplum kuruluşundan mesaj geliyor ve reklamlar yapıyor. Buna rağmen zekâtın nasıl hesaplanacağına dair bir bilgilendirme yok. Öte yandan zekâtın sadece Ramazan'da verilmemesine rağmen Türkiye'de ve dünyada böyle bir temayül var. Herkes zekatını Ramazan'da verdiği için birçok ihtiyaç sahibi o ay bolluk içindeyken diğer 11 ay zekât olmadığı için yine sıkıntı çekiyor.

Bizim modelimize göre sistemin bir ayağında Diyanet İşleri Başkanlığı, bir ayağında katılım bankaları, bir ayağında ise sivil toplum kuruluşları olacak. Sivil toplum kuruluşları bu zekâtları kimlerden alacaklarını ve kimlere vereceklerini belirleyecekler. Bunu yapmak için zekât verilecek kişileri

tespit edip bu kişilerin T.C. kimlik numaralarını herhangi bir katılım bankasına verecekler. Diğer taraftan da Diyanet İşleri Başkanlığı insanları zekât konusunda bilinçlendirecek. Zekâtın sadece Ramazan'da değil 12 ay boyunca verilebileceğini; hangi varlıktan ne kadar verilmesi gerektiğini vs. anlatacak, yayınlayacak. Zira insanlar neyden ne kadar zekât vereceğini bilmiyorlar. Mesela tarımla uğraşan, çiftçilik yapan ne kadar oşür vereceğini bilmiyor. Köy imamlarının bu konularda bilgilendirici olması gerek.

Diyanette Hac ve Umre Genel Müdürlüğü varken zekât gibi toplumsal öneme sahip bir ibadete yönelik bir oluşum yok. Bizim modelimizde var olan Zekât Genel Müdürlüğü insanları zekât vermeye teşvik edecek ve bilgilendirecek. İmama gidip insanlar: "Şöyle bir şeyim var nasıl zekât vereceğim?", "Benim şu kadar fındığıma ne kadar zekât düşer, nasıl verilir?" diye soracaklar. Bu kişilerin T.C. kimlik numaraları STK'lar tarafından bankaya verilecek. Diyelim ki 1.000.000 kişi zekât verecek 1.000.000 kişinin de zekâta ihtiyacı var: Zekât vermek isteyenler de bankadaki o zekât hesabına parayı yatırarak. Banka herkese eşit olarak parayı dağıtacak. Artık bir kişinin 10 kişiden zekât alma ihtimali kalmayacak. Böylece hem mevcut sorun çözülecek hem de bütün maliyetler giderilecek. Güncel durumda STK'lar ya zekât verecekleri kişiyi kuruma davet ediyor ya da kendileri kişiye gidiyor, malzeme alıp ona koliyle veriyor. Bunların hepsi ekstra maliyet demektir.

Buradan elbette katılım bankaları da kazançlı çıkacak. İnsanlar zekatını o bankaya yatırırken o bankaya alışmış olacaklar böylece katılım bankalarının müşterileri artacak. Diğer insanlar zekatını o bankadan aldıkları için belki emekli maaşını da oraya geçirecek.

Ama bu sistemin uygulanması mevcut şartlar altında oldukça güç gibi görünüyor. Çünkü reelde sivil toplum kuruluşları zekât parasının kendi kasalarına girmesini istiyor. Diyanet açısından bakıldığında ise hac ve umre organizasyonlarının belli bir getirisi varken bunun bir getirisi olmadığı görülüyor. Dahası bankalar da bu düzene katılmak istemeyebilir. Ama yine de bu model halihazırda dünyada uygulanan birçok modelden daha iyi. Biz modeli kurduk ve hatta kitaplaştırdık ama uygulamaya yanaşmadı.

İkinci soruya gelecek olursak; zekât veren biri "Benim 100 liram vardı, bunun

2 buçuk lirasını verdim, 97 buçuk liraya düştü, malım azaldı." Diyebilir. Ama eğer siz bir iş adamı olsaydınız ve paranızı zekât olarak vermeseydiniz o parayı harcamayacaktınız. Zaten zengin olduğunuz için o parayı kenarda tutacaktınız. Ama zekât verdiğiniz kişi ihtiyaç sahibi olduğu için o parayı hemen harcayacak yani tüketim yapacaktı ve yapılan bu tüketim üretimi de arttıracaktı. İş adamı ve üretici olduğunuz için buradan gelir elde eden de siz olacaktınız. Kısacası zekatla tüketim ve akabinde de üretim artacaktı.

İkincisi de zekât verdikçe çevrenizdeki insanlar arasında barış ve huzur ortamı sağlanacak. Mesela şu anda zenginlere karşı veya zenginliğe karşı bir düşmanlık mevcut. Yoksullar da zenginler tarafından sömürüldüklerini düşünüyor ve içten içe kinleniyorlar. Ve fakirlikle birlikte bu kişi belki hırsızlık yapmaya ve hatta cana kastetmeye kadar gidiyor. Ama siz zekât verirsiniz o kişinin size olan zararını da defetmiş oluyorsunuz. Bu da sizin malınızın azalmasını önüyor. Bugün aile içinde olan kavgalar hep maddiyat kaynaklı oluyor. Sözgelimi beş kardeşin içerisinde bir tanesi yoksul ve dört tanesi zenginse ve zengin olanlar yoksula yardım etmiyorsa o yoksul kardeşin diğerlerine karşı kini artabilir. Hatta kardeşlerine zarar verebilir. Ama dayanışma olursa, kişi yakınlarından zekatını esirgemezse; bir kardeşlik hukuku, bir sevgi hukuku oluşur ve zarar defedilmiş olur. Bu iki açıdan bakıldığı zaman aslında zekâtın mali arttırdığını söylemek pekâlâ mümkündür.

■ Gençlerin İslam ekonomisine ilgisini arttırmak için yapmış olduğunuz çalışmalardan biraz bahsedebilir misiniz?

Gençlerin İslami finansa ısınmaları için Gençlik Spor Bakanlığı'nın desteğiyle Gençler İslami Finansı Öğreniyor ve Uyguluyor diye bir proje yaptık. Bu proje kapsamında bir mobil uygulama hazırladık. Mobil uygulamada ufak bir finans sözlüğü hazırladık ve aynı zamanda bir tane kitap yazdık. Kocaeli ve Sakarya'dan yaklaşık 1.000 tane İmam Hatip Lisesi öğrencisine İslami finansı anlatmaya çalıştık. Yazdığımız kitaptan 1.000 adet basıldı ve her öğrenciye dağıttık. Ardından on tane Sakarya'da, on tane de Kocaeli'nde olmak üzere toplam 20 İmam Hatip Lisesi'ni ziyaret ederek bu öğrencilere İslami finansın gelişimi, İslami finans ürünleri gibi konularda dört adet ders verdik. Gençlerin bu işe ilgi düzeyleri oldukça yüksekti. Bu sürecin sonucunda da gençleri sınav yaptık ve sertifikalar dağıttık. Kocaeli ve Sakarya birincilerini umreye gönderdik. Kuveyt Türk ve Neova Sigorta bu programa sponsor oldular. Biz bu süreçte üniversite öğrencilerinin üniversite okudukları için kendilerini daha bilgili ve yeterli gördüklerini ama lise öğrencilerinin kabullerinin daha kolay oluştuğunu fark ettik. Onun için liseden başlayarak çocuklara İslami finansı anlatmamız

gerektiğine karar verdik. Bu eğitim okul müfredatı şeklinde veya sertifika programı şeklinde düşünülebilir. Normalde konvansiyonel finans gençlere, ev hanımlarına ve çiftçilere finansal okuryazarlık adı altında eğitim veriyor. Çünkü bu üç kesim finans sektörüne en az giren kesim yani bir bakıma potansiyel müşteri konumundalar. İslami finans kurumlarının bu tarz İslami finans okur yazarlık eğitimleri vermeleri gerekiyor. Biz o zamanki gücümüzle sadece Sakarya ve Kocaeli'ne bunu gerçekleştirebildik. Bakanlık bunu bütün Türkiye'de yapmamızı istedi ama bu ne yazık ki pek mümkün değildi.

Bu projenin önemi bunun Türkiye'deki ilk İslami finans okur yazarlık projesi olmasıdır. Burada yeri gelmişken bu projede emeği geçen hocalardan da bahsetmek isterim. Muhammed Emin Durmuş, Hakan Arslan, Enver Salih, Mervan Selçuk, Mehmet Emin Altundemir, Mücahit Özdemir. Bu bir ekip çalışmasıydı ve bu saydığım isimlerin hepsinin emeği var.

Bu projenin sonunda bir tane de çalıştay yaptık. Çalıştay raporunda projede yaptığımız her şeyi anlattık. Bu rapor ve kitap PDF olarak internette de var ve herkesin istifadesine açık. Şu an bazı 2 yıllık okullarda bu kitap ders kitabı olarak okutuluyor.

■ İslam iktisatçısı olmak anlamında akademik hayatta başarılı olmak isteyen gençlere neler tavsiye edersiniz?

Ben bunu bir dava olarak görüyorum. Kişi namaz kılıyor, oruç tutuyor veya diğer ibadetleri uyguluyorsa İslam ekonomisini de öğrenmesi ve uygulaması gerekir. Özellikle sizler iktisat çalışıyorsunuz dolayısıyla bunu ibadet gibi görmeyiz, kendi hayatınızda mümkün olduğu kadar uygulayıp geliştirmeye çalışmanız gerekir. Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerif'te buyurduğu gibi "Kim İslam'da iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve kendisinden sonra, onunla (o çığır) amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir." Bu anlamda siz güzel bir İslami bir ürün veya güzel bir İslami ekonomik model geliştirdiğinizde bir çığır açmış oluyorsunuz. Sadece bir bütün olarak değil de makroda İslami iş gücü piyasası, İslami para piyasası, İslami tüketim fonksiyonu, İslami firma kar maksimizasyonu vs. konularda bir şey çalıştığınızda ve sizden sonra bunu insanlar geliştirdikleri taktirde siz hem o işi yaptığınız için hem de sizden sonra o süreci başkaları devam ettirdiği için sevap kazanmaya devam ediyorsunuz. Bu çok önemli. Onun için buradaki gençlere tavsiyemiz bunu bir heves olarak, bir hobi olarak değil, bir dava olarak görmeleridir. Özellikle iktisat ve finans çalışan Müslüman bir öğrencinin bir dava olarak görüp bu konuda çalışmasını ve üretmesini istiyoruz.

Teşekkür ediyoruz.

Yakup Yakar

Maruf Vakfı Genel Sekreteri

MARUF VAKFI İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ 2023-2024 DERS DÖNEMİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü, Yüksek Lisans ve Doktora Öğrencilerine yönelik güz dönemi ders programı 16 Ekim itibariyle başladı.

Enstitü bünyesinde Yüksek Lisans Öğrencilerine Kur'an-Sünnet ve Ekonomi, İslam Ekonomisi Okumaları, İslami İlimlere Giriş ve Ekonomiye Giriş dersleri, Doktora Öğrencilerine ise Ekonomi ve Ahlak, Kur'an Sünnet ve Ekonomi, Politik İktisat ve İslam Ülkeleri dersleri veriliyor.

Kur'an-Sünnet ve Ekonomi dersi Enstitü Başkanı

Sıtkı Abdullahoğlu, İslam Ekonomisi Okumaları dersi, Maruf Vakfı Araştırmacısı Esmâ Vatandaş, Ekonomi ve Ahlak dersi Doç. Dr. Hakan Kalkavan, Politik İktisat ve İslam Ülkeleri dersi Doç. Dr. Erhan Akkaş, Ekonomiye Giriş dersi Maruf Vakfı Araştırmacısı Fatma Nur Şahin ve İslami İlimlere Giriş dersi Maruf Vakfı Araştırmacısı Arş. Gör. Abdullah Kuluç tarafından verilmektedir.

Ayrıca programda çeşitli projeler, akademik süreç takipleri ve seminerler yer almaktadır

Merve Karaman

Bursa Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

DÜŞÜNMEK ÜZERİNE

Dr. Yasin Ramazan Başaran

6 Ocak tarihinde Dr. Yasin Ramazan Başaran tarafından “Düşünmek Üzerine” başlıklı seminer sunumu Maruf Vakfı merkezinde yapılmıştır. Seminerde, “Düşünme faaliyeti ne demektir, düşünce üretim becerisi nasıl kazanılır, düşünce iklimi oluşturmanın yolları nelerdir, neden yeni düşünce üretim ihtiyacı bulunmaktadır?” sorularına cevap aranmıştır.

Başaran, seminer kapsamında oluşturulan sorulara yönelik olarak konuşmanın konuşma olabilmesi için arkasında düşüncenin olması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu doğrultuda konuşmanın tekrarının konuşma sayılmayacağını da ifade etmiştir. Bir düşüncenin var olabilmesi için ne gerektiği noktasında Aristoteles’in dört neden kuramından bahsetmiştir. Aristoteles, herhangi bir şeyin bilinmesinin, o şeyin nedeninin bilinmesine bağlı olduğunu belirtir. Bu nedeni dört madde halinde; neden, nasıl, kim ve için olarak ifade eder. Dört nedenin en önemlisinin ise amaç olduğunu ileri sürer. Amaç yoksa kişi o şeyi yapamaz. Amaç yoksa o istenilen form maddeye uygulanamaz. Bu doğrultuda doğada her şey bir gayeye binaen yapılmaktadır.

Başaran, 16. ve 17. yüzyıllarda düşünmenin temel paradigmasının değişmeye başladığını dile getirmiştir. Tarihte ereksel düşünme olarak var olan düşünce biçiminin günümüzde olgusal düşünmeye evrildiğini belirtmiştir. Olgusal durumu dışarıdan tarif edilebilir olması, nedeninin sonradan gelmesi ve tekrar edilebilmesi olarak açıklamıştır. Olgusal düşünmede anomalilerin bir kenara bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. Başaran’a göre olgular her zaman belirsizdir ancak

bu durum dezavantaj olarak düşünülmez. Herkes olgularını tanımladıktan sonra bir ittifak birliği oluşturulursa üzerinde konuşmaya başlanır. Bununla birlikte kimse için temel olgu diye bir kavram yoktur. Bu noktada klasik dünyadan ayrılırız. Postmodernizmde, tek bir doğrunun olmadığı, olguların, öznel değerler neticesinde oluşturulduğu iddia edilir. Olguları özlerden ayıran en etkili şey belirsizliklerdir. Düşüncemizin mutlaklığı yoktur. Doğal olan her şeyin bir özü vardır. İnsanın özü de düşünen bir canlı olmasından meydana gelmektedir.

Başaran, 1700’lerde yapılan çalışmalarda tüm kıtaların tek bir kıtadan meydana geldiği gerçeğinin çıktığını ifade etmiştir. Alfred Wegener, bu oluşumu “Kıta Kayması Teorisi” ile açıklamıştır. Teorisinde, kıtaların hareket halinde olduğunu ve bu hareket neticesinde günümüzdeki halini aldığını iddia etmiştir. Teoriye kanıt olarak, kıta şekillerinin birbirleriyle olan uyumunu ve yap-boz parçaları gibi bir bütünlük oluşturmalarını göstermiştir. Başaran bu doğrultuda kavramların da bir değişiminin söz konusu olduğunu belirtmiştir. “Kavramlar bir olgu değildir, onları biz değiştirebiliriz” görüşünü belirterek modern düşüncede “Hangi kavramların altına hangi olguları koymalıyız?” sorusunun tartışıldığını dile getirmiştir. O’na bizim de bir İslami görüşümüz, kavramımız olmalı, olabilir. İslami ilkeler çerçevesinde kavramlar oluşturmalı, bu kavramlara, uygun olan olguları biz seçip, entegre etmeliyiz. Eğer güçlüyse kavramların altına-içine koyduğumuz olgular bize bağlı olur. Bugün de olgusal düşünmek zorundayız.

Düşünmeyi ise sadece denetleyebilir ve yönünü değiştirebiliriz. Günümüzde bilim dünyası hızla bir yöne doğru ilerliyor. Bizde bu ilerleme sürecinde yeni bir yol açamayız ancak spesifik değişiklikler yapabiliriz. Örneğin nehirdeki kütüğün sadece yönünü ve hızını ayarlayabiliriz. Yanlış bir yöne giderken sadece yönümüzü değiştirebiliriz. Nehirde sürüklenirken mevcut yolu takip etmek durumunda kalırız. Olgusal düşünürken de kavramları bir kenara atamayız, altına hangi olguları koyabileceğimizi düşünebiliriz. Peki, olguları hangi amaçla koymalıyız? Kavramları

daha sahih olarak kullanabiliriz.

Başaran'a göre ön yargı yoksa yargı da yoktur. Ancak önyargının sanrıya dönüşmemesi için; yargılarımızı dile getirmeli, diyalog halinde olmalı, dinleme kabiliyetine ve hoşgörü ortamına sahip olmalıyız. Bir şeyin önyargı olarak kalmasını istemiyorsak cesaretle konuya eğilmeliyiz. İnançımız doğrultusunda her kavramın altına her şey konulamaz çünkü bizim ilkelerimiz vardır. Belirsizlik ise daima olacaktır. Bize düşen görev güçlü İslami görüşümüz doğrultusunda kendi olgularımızı kendi düşüncemizle oluşturmaktır.

M. Emin Gürsoy

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

RİSK/RİZİKO (DAMAN) KAVRAMI

Sözleşmelerde “bir şeyi üstlenme, taahhüt ve garanti etme” anlamına gelen “daman” kelimesi özel anlamda kefalet akdini, genel anlamda ise kişinin her türlü mali yükümlülüklerini ifade eder. İslam hukukunun oluşum sürecinde daman, “şahsi ve mali kefalet, borcun nakli, bir borcu ve ifayı üstlenme, bedene veya mala verilen zararın karşılanması, zilyetlik veya akitten doğan mali sorumluluk” gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu çalışmada ise İslam iktisadi bağlamında “risk/riziko (ticari zarar yaşama ihtimali)” anlamı üzerinden inceleme yapılacaktır.

Daman kavramına risk/riziko anlamı ile ayetlerde rastlanmazken hadislerde bu manası ile kullanılabilirdiği görülür. İlk olarak, helal olmayan satış türlerinin sıralandığı bir rivayette daman kavramıyla karşılaşılmaktadır. Buna göre, Hz. Peygamber’in “selef ve bey” türü satış, bir alışverişte iki alışveriş, zararı tazmin edilmeyen malın satılması ve kişinin yanında olmayan malı satması helal değildir” dediği rivayet edilir (Tirmizi, Büyü: 19; Ebu Davud, Büyü: 68; Nesai, Büyü: 60). Burada geçen “ribu ma lem yudmen (riski üstlenmeksizin kazanmak)” durumunun yasaklanması, sonraki dönemlerde fıkhi bir kaide olarak değerlendirilmiştir. Kavramın doğrudan kullanımına örnek teşkil eden bir vakada ise, Hz. Peygamber’in “herhangi bir maldan elde edilen menfaat ve gelir, sorumluluk ve risk üstlenen kimseye aittir” dediği rivayet edilir (Tirmizi, Büyü: 53; Ebu Davud, İcare: 71; Nesai, Büyü: 15). İslam hukukunun tarihi boyunca farklı şekillerde ifade edilen bu ilkenin en yakın zamanlı yorumuna Mecelle’nin külli kaidelerinde rastlanır.

Kavram ve köken incelemesinden sonra, riskin/ rizikonun (damanın) uygulamalardaki yerine değinebiliriz ancak kısaca “kâr (rihb)” kavramından da bahsetmek gerekecektir. Fıkhi kaynaklarda kâr (rihb), ticaret neticesinde elde edilen kazancı ifade eder. Ticaretin kârından meşru bir pay alabilmek (rihbe istihkak) için de üç yol olduğu kabul edilir. Buna göre kişi, söz konusu ticarete ya emeğiyle ya sermayesiyle ya da risk/riziko (daman) üstlenmesiyle katılmalıdır. Bir ticari faaliyette, bu üç unsur tek bir kişi tarafından temin edilebileceği gibi birden fazla kişi tarafından (şirket olarak) da karşılanabilir. Buradaki ikinci durum, fıkıh geleneğinde ortakların katkılarına göre farklı akitler dâhilinde ele alınmıştır. Bunların en bilineni mudarebe akidir ki taraflardan biri emek diğeri sermaye katkısı sağlarken her iki taraf da riski/ rizikoyu (damanı) üstlenmektedir. Bir diğer akit ise ebdan şirketi denilen ortaklıktır ki taraflar hem emekle hem de riski/ rizikoyu (damanı) üstlenmeyle ticarete katılır. Emval şirketinde de taraflar hem sermaye hem de risk/ riziko (daman) üstlenme yoluyla katılır. Vücuha şirketinde ise taraflar sadece riski/ rizikoyu (damanı) üstlenerek katılır. Vücuha benzeyen işlemlerden birisi de taşeron olarak bilinen uygulamadır. Buna göre, işveren sermaye veya emek vermemekle birlikte riski/ rizikoyu (damanı) üstlenme

¹ Bir şeyin damanı nefî (faydası) mukabelesindedir (m.85), mazarrat menfaat mukabelesindedir (m.87) ve külfet nimete, nimet külfete göredir (m.88). Söz konusu hükümlerden de anlaşılacağı üzere zarar ile kazancın ve risk ile fırsatın ayrılmaz olduğu kabul edilmektedir.

yoluyla ticarete katılmaktadır.

Kârdan meşru pay almanın (ribhe istihkak) yolları konusunda fukahanın üzerinde en çok ihtilaf ettiği unsurun "risk/riziko (daman) üstlenme" olduğu görülür ki bu nedenle vücut ve benzeri uygulamaların hükmü de ihtilafıdır. Burada öne çıkan tartışma, risk/riziko (daman) unsurunun bir "gereklilik" mi yoksa "yeterlilik" mi olduğu hakkındadır. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere meşru akitlerde risk/riziko (daman) şartı her zaman sağlanır. Öte yandan, haram olan faizli işlemler ise garantili getiri sağlayarak risk/riziko (daman) şartını dışlar. Ayrıca, yasak olan kabz öncesi satış da -ilgili mal kabzedilene kadar satıcının sorumluluğunda olduğu için- risk/riziko (daman) şartını dışlar. Bu nedenlerle, risk/riziko (daman) şartının bir gereklilik olduğuna dair şüphe görülmezken yeterlilik olduğu fikri ihtilafıdır. Öne sürülen argümanlardan biri yse kumarın da risk/riziko (daman) şartını sağladığı buna rağmen haram olduğu şeklindedir. Ancak kumarda mevzu bahis olan durumun, risk/riziko (daman) şartının sağlanması değil garar (belirsizlik) yasağının ihlali olduğu söylenebilir.

Garar ile daman, anlamlarının yakınlığı dolayısıyla birbirlerine karıştırılabilen iki kavramdır. Ancak denilebilir ki garar, akdi geçersiz yapan bir özellik olarak akit içerisindeki belirsizliği ifade ederken daman ise iktisadi hayattaki belirsizlikleri kast etmektedir. Sözgelimi mudarebe akdinde tarafların kâr-zarardaki payları belirli iken ne kadar kâr-zarar edileceği ise iş yaşamının seyrine bağlı olarak belirsizdir. Ancak gararın damandan tamamen bağımsız olduğu söylenemez. Zira vücut ve benzeri uygulamalara ve dolayısıyla "yeterlilik" fikrine gelen itirazlarda görülen bir diğer argüman da "salt riskin/ rizikonun (damanın)" garara yol açtığı iddiasıdır. Buna göre, riskin/rizikonun (damanın) ölçülemez olması akdin oluşumunda kâr-zarar paylarının neye göre

belirleneceğini meçhul kılar ki bu durum bir kısım fukaha tarafından garar olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak modern dönem uygulamalarına, katılım bankalarının yaygın yöntemleri incelenerek bakılabilir. Mevcut murabaha sözleşmelerinde, kusurlu malın iadesi gibi hususlarda sorumluluk alınmadığı ve kabz öncesi satışa benzeyen işlemler yapıldığı görülür. Finansal kiralama sözleşmelerinde ise geleneksel icare akdinin kiralayana yüklediği -malın kullanıma hazır tutulması, malın bakım ve onarımının yapılması gibi- sorumlulukların üstlenilmediği anlaşılmaktadır. Mudarebe sözleşmelerinde de hukuki, idari, mali ve cezai sorumlulukların tamamı kasıt, kusur, ihmal aranmaksızın mudaribe yüklenmekte banka sorumluluk almamaktadır. Sıralanan bu örnekler, risksizliği esas alan konvansiyonel finans sektörüyle rekabet edilmeye çalışılmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir

Özetlemek gerekirse, "riski/rizikoyu (damanı)" üstlenmek meşru kazanç yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Damana ortak olmanın menfaate hak kazanabilmek için bir gereklilik olduğu hadislerle de sabit olarak şüphesizdir ancak bir yeterlilik olduğu tartışmalıdır. Yeterli görenler hükmün aksine bir nass olmamasını delil getirirken yeterli görmeyenler meseleyi garar gibi akde ait diğer şartlarla birlikte ele almaktadırlar. Kavramın modern pratiği ise, İslami finans kurumlarının risk/riziko (daman) şartından kaçınma çabaları yüzünden güncel akitlerin meşruiyetini şüpheye düşürmektedir.

Kaynakça

- Aktan, H. (1993), "Daman", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 8: 450-453.
Cebeci, İ. (2013), "Vücut", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 43: 141-142.
Çeker, O. (1994), "Ebdan", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 10: 71-72.
Çeker, O. (1995), "Emval", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 11: 167-168.
Dönmez, İ.K. (1996), "Garar", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 13: 366-371.
Gözübenli, B. (2010), "Şirket", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 39: 198-201.
Kacı T. (2020), "İslam Hukukunda Kazancın Meşruiyetine Etki Eden Risk Faktörü", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 44:139-152.
Onur, M. (2017), İslam Borçlar Hukukunda Risk Teorisi ve Rizikolu Akitler, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Tabakoğlu, A. (2005), İslâm İktisadi, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
Ünver, A.N. (2022), "Tazmin Yükümlülüğü Üstlenilmeyen Şeyden Kâr Elde Edilmesi", Usul İslam Araştırmaları Dergisi, 37: 71-95.

Esmâ Vatandaş

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

ARZULARIMIZIN GÖLGESİNDE KALAN İHTİYAÇLARIMIZ: SAHİ, NEYE İHTİYACIMIZ VAR?

Rengarenk, çeşit çeşit, farklı dokularda bir sepet dolusu örgü ipi düşünelim. Zamanla dikkatsizce ve karışık kullanımlarımız sonucunda birbirine geçmiş, iç içe dolanmış ve karmakarışık bir yumak haline gelmiş olsun. Nasıl bir şey örebiliriz bu karmakarışık yumaktan? Hadi diyelim rengarenk ve sıra dışı stilde bir şey ördük, eh fena da olmadı. Peki nasıl yıkayacağız onu? Sonuçta her türün farklı yıkanma koşulları var; yünülerin, sentetiklerin, pamukların, narinlerin her biri farklı yıkanır, farklı kullanım talimatları taşır. İşte şimdi başa dönmek ve çözümlü o ipleri titizlikle birbirinden ayırmakta aramayı düşünebiliriz.

Tıpkı o karmakarışık yumak sepeti gibi, bugün, zaruretlerimiz, ihtiyaçlarımız, hırslarımız ve arzularımız birbirine geçmiş durumda sanki. Düşünmeden, sorgulamadan, faydasını ölçmeden, ikamesinin olup olmadığını gözetmeden her şeyi almak, kullanmak tabiri caizse tüketmek istiyoruz. Hadi biz bu arzularımızın, zaruretlerimizin, ihtiyaçlarımızın, hırslarımızın ya da beklentilerimizin tümüne istekler sepeti diyelim. Yani belki de bazen sadece istiyoruz. Peki neden? Ya da daha doğru bir soru ne zaman karıştı bu istekler sepetimiz? Aslında elbette bir günde değişen bir şey değil bu; süreç içerisinde belli kilometre taşlarıyla yavaş yavaş gerçekleşen bir dönüşüm: Prütenizm, kapitalizm, modernizm, sanayi devrimi, Rönesans ve reform hareketleri, küreselleşme, pazarın duvarlarının yok olması, postmodernizm, dini değerlerden uzaklaşılması, Fordizm hareketi ile yükselen kitle üretimi ve tüketimi, belki kıtlıklar sonrası oluşan psikolojik değişimler, estetiğin ve güzelliğin konumunun merkezileşmesi, hazcı ve faydacı yaklaşımların yaygınlaşması, reklamların ve sosyal medyanın yaygınlaşması; özellikle Türkiye için liberalleşme politikaları, köyden kente ve yurt dışına

yoğun göçler, ülkeye yabancı yatırımların gelmesi ve ekonomik gelişmeyle pek çok batılı ürünün bilindir hale gelmesi, kadınların çalışma hayatına katılması... Tüm bu önemli dönüşümlerin insanların zihinlerini ve tüm tercihlerini olduğu gibi ekonomik tercih ve davranışlarını da etkilemesi kaçınılmaz olmuş. Elbette ekonomik tercihlerimizin, isteklerimizin önemli belirleyicilerinden olan ihtiyaçlar yaklaşımı da söz konusu dönüşümlerden payını almış. Bizim için neyin zaruret, neyin ihtiyaç olduğunu; isteklerimizin arzularımızdan olup olmadığını düşünmeden ya da düşünsek de belki de cevabı bulamadan hareket eder olmuşuz. Bu doğrultuda, belki de bilinçdışı bir şekilde, literatüre de girmiş olan “yapay ihtiyaçlar” üretmiş kendimizce. Peki nedir ihtiyaç; sınırları var mıdır, anlamı değişmiş midir?

Bana göre, özellikle de bilimsel alanda uzmanlaşmalar yaşandıktan sonra, pek çok olgu genelde anlam daralması yaşarken ihtiyaç olgusu bir anlam genişlemesi yaşamış. Çünkü Arapça bir kelime olan

ihtiyaç kavramının hem de kelimenin İngilizce karşılığı olan need kelimesinin etimolojik kökündeki manası zaruri olan, gerek duyulan şeylerin karşılanması manasında kullanılıyor. Böyle bakınca gösteriş, hırs, lüks merakı ya da haz ve arzuların gerektirdiği istekler aslında ihtiyaç kapsamına girmese gerek. Ancak ihtiyacın belli bir tanımını yapmak, sınırlarını çizmek de pek mümkün değil. Nitekim konuyla ilgili literatürde de benzer bir çıkmazın varlığı söz konusu. Gerek klasik kaynaklarda gerekse modern dönem bilimsel çalışmalarda pek çok ihtiyaç tanımı yapılmış; bazı tanımlar kavramın dar anlamına yakın zarureti karşılama yaklaşımıyla açıklamalar sunarken bazı tanımlar “karşılanmadığında haz ve elem duyma” yaklaşımıyla arzuların, hazların dahil edildiği açıklamalar da yapılmış. İslam filozofları ya da İslam iktisatçıların ise meselenin ahlaki boyutuna, israf ve digergamlık ilkeleriyle beraber ele alınmasına dikkat çekmeleri daha dengeli bir yaklaşım gibi görünüyor. Bununla beraber zaruriyyat, haciiyyat, tahsiniyyat şeklinde sınıflama yapılması da bu meseleye yaklaşımda bugün hala dikkat çekici bir kolaylık sunmakta.

İşte tüm bu sorgulamalardan sonra ihtiyaçlar meselesine yaklaşımda Hz. Peygamberin “Kalbine sor” (Müsned 4/228) hadisi ışık olabilir gibi geliyor. Bazı hususlar diğerlerinden daha göreceli olarak ancak kişilerin kendi kalplerine göre hareket etmelerini gerektiriyor gibi. Çünkü ihtiyaçlar meselesi satın

alma davranışıyla yakın ilişkili ve bunu etkileyen pek çok faktör var: gelir, servet, sosyal konum, çevre, sorumluluklar, zorunlu paylaşımlar vs.. Tüm bunlar ise dönemden döneme koşuldan koşula ve insandan insana değişebilecek parametreler. İnsan ise nefsi olan, Kuranı Kerimde de geçtiği üzere olumlu ve olumsuz pek çok yatkınlığı olan, zaman zaman hata yapabilen, hata yaptığına pişman olup tevbesi beklenen fitrata sahip bir varlık. Yani ontolojik olarak siyah ya da beyaz gibi ayrımlara, keskin sınırlara hapsedilmemiş en başında. Dolayısıyla ahlak felsefesinde yapılmış olan sınıflama ya da bugün daha işlevsel olacak bir sınıflama ile bir çerçeve çizilse de de ihtiyaçlar meselesi en nihayetinde insanlara; insanların kalplerine ve kendilerini inşa çabalarına dayanacak. Arzularının gölgesinde bir istek mi ya da bir hırs mı; yoksa onun canını veya malını güvende tutacak bir zaruret mi ya da hayatını kolaylaştıracak, daha iyi bir insan olmak için sürdürdüğü uğraşlarına daha fazla zaman ayırmasını sağlayacak ma’ruf bir araç mı ya da herhangi başka bir şey mi? Tüm seçenekler içinden en ma’ruf en itidalli seçimi yapacak olan ve karmakarışık yumağı açarak sepetini düzenleyecek olan nihayetinde insanın kendisi. Bu doğrultuda yeter ki düşünmeyi ve sorgulamayı bırakmasın: “Sahiden benim neye ve ne kadar ihtiyacım var?”

Gökhan Kara

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

EKONOMİK BELİRSİZLİĞE "KRİZ"İN ÖTESİNDEN BAKMAK

Belirsizlik, basit ve üstünkörü geçilebilecek bir kavramdan ziyade kâinattaki herkes ve her şey tarafından deneyimlenmekte olan bir olguyu ifade etmektedir. Bu noktada şu soru öne çıkabilir: Eğer belirsizlik kendi anlamıyla içkin bir olgu ise belirli olmayan bir durum nasıl bir olgu olabilir ya da belirli olmayanın deneyimlenmesi ne demektir?

Bu ve buna benzer sorular kesinlikle doğru bir hareket noktasını işaret etmektedir. Zira somut realitelerle sınanmadan veya onlarla karşılaşmadan herhangi bir deneyimin söz konusu olması mümkün görünmemektedir. Pekâlâ olgunun deneyimlenmesi bize o olguya ilişkili bir realitenin varlığını icbar etmekteyse belirsizlik nasıl bir olgu olabilir ya da nasıl bir olgu haline gelebilir? Bu sorunun cevabını vermek için ilk aşamada belirsizlik kavramını genel olarak tanımlamak ve sonrasında onun ekonomik bileşenlerini masaya yatırmak gerekli gibi durmaktadır. Ekonomi diyoruz; zira ekonomik eylem ve düşüncüyü içerisinde barındıran bu konsept, belirsizliği anlamak için herkesin (politikacı, bürokrat, çiftçi, hekim, işsiz biri vs. fark etmeksizin) yaşadığı ortak kaygı ve duyguyu belirlemede kayda değer bir rol oynamaktadır.

Belirsizlik, bir şüphe durumunu ifade etmektedir. Daha detaylı bir ifadeyle belirsizlik; kesinlik, istikrar, kontrol ve öngörülebilirlik eksikliğini çağrıştırmaktadır. Belirsizlik tipik olarak kişinin şu andaki şüphe deneyimine atıfta bulunsa da, başkaları, çevrenin özellikleri ve bwenliğin yanı sıra; başkaları ve bağlam arasındaki karşılıklı ilişki hakkında geçmiş ve geleceğe yönelik şüpheleri de içermektedir.

Dolayısıyla mevcut bir bilmeme durumuna, gelecekte ne olacağını güvenle tahmin edememeye ve geçmiş olayların nasıl anlandırılacağına dair potansiyel bir netlik eksikliğine atıfta bulunmaktadır.¹

Belirsizliğin bu tanımı bize hiç de yabancı gelmemektedir. Zira hayatın her alanı ve her anında bir sonraki saniyede karşılaşılabilecek olası durumların bütünü belirsizlik kapsamına girmektedir. Bu noktada yaşadığımız her anın bir sonraki beklentisinde öne çıkan ilk kaygılardan birinin ekonomik pratikler olduğunu belirtmek ise yanlış olmayacaktır. Ana akım iktisadin en büyük sorunlarından biri de bu deneyimlenmesi muhtemel belirliliğin belirsizliğine bakış açıdır. Daha açık bir ifadeyle, belirsizlik, ekonomik hayat başta olmak üzere ondan sâdir olan veya olmayan her eylem sahasında bir olguyu ifade etmektedir. Savaşlar, göçler, doğal afetler, toplumsal kaoslar, enflasyon, deflasyon ve dahası... Her birinin getireceği belirsizlik hâli bir olguyu oluşturmaktadır. Her birinin muhtemel sebebi ve neticesi için duyulan endişe ve korku belirsizliği deneyimlemenin açık bir örneğidir. Hatta bu belirsiz hâli giderme motivasyonu hükümetlerin, ekonomik ya da ekonomik olmayan birtakım paydaşların, sosyal örgütlerin vs. aldığı karar ve bunların uygulaması da belirsizlik hâlinin deneyimlenmesinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, bu kadar yakından deneyimlenen belirsizliğe karşın, ekonomik hayatı rasyonaliteye ve mekanik, ampirik insana entegre eden ve dahası belirsizliği krize indirgeyip çözümünü kendi ekonomi politik dolayımında

¹ Beghetto, Ronald A. "Uncertainty." The Palgrave Encyclopedia of the possible. Cham: Springer International Publishing, 2023. 1691-1697.

ortadan kaldırdığını zanneden ana akım iktisadın sert bir eleştiriye tâbi tutulması da kaçınılmaz olmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse şu söylem yeterli olacaktır: “Enflasyon bir belirsizlik ise faiz de çözümdür. Faizin yükselmesiyle belirsizlik de ortadan kalkmıştır.” Bu ve buna benzer aksiyonlar elbette sistemin kendi kurduğu düzlemin sebep olduğu aksaklıkları yine kendi içinde geçici olarak gidermede etkilidir. Bu inkâr edilecek değildir. İtiraz ettiğimiz husus, enflasyonun doğurduğu belirsizlik ortamının faiz yükseltmeyle tamamen ortadan kaldırıldığının iddia edilmesidir. Bu bahsi biraz daha açmak istiyorum. Bunun için biraz batı okuması yapmak gerekebilir.

Dow’un vurguladığı gibi, ana akım iktisat ve finans literatürünün çoğu, belirsizliği ölçülebilir risk ile bir tutarak görmezden gelmektedir. Riskin genel olarak nesnel terimlerle ölçülemeyeceği kabul edilse de “Beklenen Sübjektif Fayda” modeline göre, öznel olasılık tahminleri yapma kapasitesine sahip olduğumuz, bu nedenle ölçülemeyen riskin artık önemli olmadığı savunulmaktadır². İşbu bağlamda sorun, belirsizliğin iktisadi düşüncede nasıl ortadan kaldırılacağı yani soyutlanabileceği üzerinde sıkışıp kalmaktadır. Bu konu hakkında tarihsel bir inceleme yaptığımızda Smith, Jevons, Knight, Hutchison, Shackle ve hatta Keynes gibi iktisat düşünürlerinin dahi bu soruna işaret ettiği görülmektedir. Ana akımın zihninde, geleceğe dönük planlarda karşılaşılabilecekleri riskleri belirleyen aktörlerin belli bir maliyet karşılığında bu belirsizlikten korunma ve güvenli bir şemsiye altına sığınma imkanına erişebileceği sanısı yatmaktadır. Hâlbuki belirsizliği bitirecek hazır

bir formül bulunmamaktadır. Bu ölçülemezliği kabullenmekte zorlanan ana akım, geçmiş deneyimlerin tekrar ele alınması, genel kabul görmüş teamüllere uygun davranmak gibi yollara başvurarak hatanın nerede yapıldığını keşfetmeye çalışmaktadır. Bu arayış ve muhakeme ise belirsizlikten ders çıkarma, ekonomik eylem sahasını basite indirgeme ve ölçek küçültme çabalarına yol açmaktadır. Netice itibarıyla belirsizliğin bu ölçülemez yanının muhakkak ölçüp tartmayla göğüslenebileceği anlayışından sıyrılmamak onu belirsizliğin dışlandığı, görmezden gelindiği bir rekabet ortamını kurmaya itmektedir³. Bu görmezden gelme “kriz” kavramıyla kamufle edilebilir ve en nihayetinde ölçülebilirliğin tatminiyle çözülebilir gözükse de bunun yetersiz olduğu hususunda diretiyoruz.

Bu kapsamda iddiamız açıktır: “Kriz” belirsizliğin sınırlarını saptamada yetersizdir!

Dahası, belirsizliğe bakış açısındaki bu sorunu “göğüslenebilir” mantığı tutarlı bir mantık değildir. Göğüslenebilirlikten neyi kastediyoruz? Açıktır ki, “belirsizliğin göğüslenebilirliği” onun tamamen ortadan kaldırılması ve diferansiyel birtakım denklemlerle açıklanması olarak anlaşılmaktadır. Bu durumun düpedüz ütöpik bir mahiyete sahip olduğunu ve hakim iktisadın her an ekonomik belirsizliklerle çalkalanmakta

¹ Dow, Sheila C. "Addressing uncertainty in economics and the economy." Cambridge Journal of Economics 39.1 (2015): 33-47.

² Alada, A. Dinç. İktisat felsefesi ve belirsizlik. Bağlam Yayıncılık, 2000: 1.

³ Cin 26-28.

olan dünyayı basit bir kriz düzlemine oturttuğunu bir kez daha ifade etmenin lüzumunu görmüyoruz. Bunun yerine belirsizliğin ötesinde, katında her şeyin belirli olduğu ve mutlak ezeli ve ebedi olan Allah'ın belirsizlikler ortamına yarattığı mahlûkâtın bu belirsizliğe rağmen arayış içerisinde olduğu bir aksiyomatîği tartışmayı gerekli görüyoruz. Bu bahis sınırlar üzerinde asırlarca çalışılması gereken bir çalışma sahasını teşkil etmektedir. Bu yazının sınırlılıkları ise bu aşırı çalışma sürecini kapsayacak değildir.

Bunun yerine biz pratiğe odaklanmalı ve fizik ötesi sınırları henüz geçemediğimiz gerçeğini unutmadan insan eyleminin konumunu ele almalıyız. Zira bunun ötesi mutlaklıkla izah edilebilir.

Mutlak olanın eyleminin olması mümkün değildir. Mutlak olan varlık, fâni olan ve sorunlarla mücadele eden insanın eylemine benzer bir eyleme gereksinim duymaz. O mutlak, gücü sınırsızdır, geçmiş ve gelecek O'nun elindedir; ve dahi hûlâsa belirsizlik onun katında bulunmazdır. Zira, "Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz; Ancak elçi olarak seçtiği başka. Allah, bu elçilerin her türlü durumlarını ilmiyle kuşattığı ve her şeyin sayısını belirlediği halde, rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini ortaya çıkarmak için onların önlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir."⁴

Bizim için salt bir belirsizliği ifade eden gaybın bilgisini araştırmak beyhudedir. Onun içerdiği belirliliği tahmin etmek, hiç değilse merak etmek ne ekonominin ne de insanın bizatihi görevi değildir. İnsanın görevi gaybın her türlüşünün insan sathında getireceği muhtemel neticelere karşı hazırlıklı olmaktır. Bu hazırlık ise neticesini formülize edemeyeceğimiz bir belirsizliğin niteliğine olan hazırlığı içermektedir. Daha açığı; belirsizliği ana akımın yaptığı gibi niceliksel bir obje olarak görmemek ilk etapta sorunun tespitini ortaya koymak için önemlidir. Onu rakamlardan ibaret görmemek, duygu ve düşüncelere ya da ruha hitap eder bilmek, çok çeşitli özellikleri haiz insan portresini ifşa eder bilmek, onun insanın ekonomik ve sosyal güdülerini değiştirebilecek bir etki alanına sahip olduğunu

anlamak, dahası bir ülkenin, bir bölgenin, bir kıtanın ve nihayet dünyanın yörüngesini şekillendirebilecek geçici olmayan, ama ona karşı süreli çözümlerde üretilebilen; süresiz göğüslenemeyen ama görece azaltılabilen bir olgu olarak tanımak bu işin özünü oluşturacaktır.

İslam ekonomisinin bu potansiyelde olduğu açıktır. Onun referans gösterdiği mutlaklığın belirsizliğe karşı izdüşümlerini bulabileceğimiz özellikle "rızk" bahsini bu konuda değerli buluyorum (rızk bahsi sadece spesifik bir örnektir. Belirsizlik üzerine hayatın her alanına dair İslam'ın değindiği hususlar tabii ki vardır). Nitekim Kadir-i Mutlak olan, bu belirsizlik bahsini rızkın ölçüsünün kendi katındaki belirliliğiyle niteliksel hâle getirmektedir. Zira, onun katında sadece niceliksel olanlara göre hüküm vermek doğru bir iradenin tecellisi değildir. Şu ayete bakalım: "Göklerin ve yerin anahtarları onun elindedir. O, gerek gördüğü kişinin önüne rızkı yayar kimine de belli bir ölçüye göre verir. Her şeyi bilen odur."⁵

Ayetteki genişletme ve daraltma kararı insanların durumuyla ilgilidir. Allah insana dair her türlü bilgiye vakıf olduğundan rızkı onların durumuna göre idare etmektedir⁶. Göklerin ve yerin anahtarları onun elindeyse bu sırlara vakıf olmadan bir belirsizlik anatomisi yapılamaz. Belirsizliğin anatomisini yapmak daha önce de ifade ettiğimiz gibi insanın görevi değildir. Burada insana düşen en önemli görev belirsizliğin ortadan kaldırılabilmesi ya da minimalize edileceği endişesinden önce onun sınırları ve sınıfları her ne olursa olsun bir hakikat olarak hayatımızın her anında bulunduğu gerçeğini göz ardı etmemesidir.

Kaynakça

Abdullahoğlu, Sıtkı. "Ekonomi ve Ahlak Dersleri." İstanbul: ASRIAD, (2023).

Alada, A. Dinç. İktisat felsefesi ve belirsizlik. Bağlam Yayıncılık, (2000).

Beghetto, Ronald A. "Uncertainty." The Palgrave Encyclopedia of the possible. Cham: Springer International Publishing, (2023).

Cin Sûresi: 26-28.

Dow, Sheila C. "Addressing uncertainty in economics and the economy." Cambridge Journal of Economics 39.1, (2015).

Şûrâ Sûresi: 12.

⁵ Şûrâ 12.

⁶ Abdullahoğlu, Sıtkı. "Ekonomi ve Ahlak Dersleri." İstanbul: ASRIAD, (2023): 208.

Yakup YAKAR
MARUF Vakfı Genel Sekreteri

İSLAMIN GÜNCELİĞİ GEREKLİLİĞİ VE GEÇERLİLİĞİ

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Programı kapsamında düzenlenen "İslam'ın Güncelliği Gerekliliği ve Geçerliliği" konulu seminer Prof. Dr. Murat Sülün'ün sunumuyla gerçekleştirildi.

Prof. Dr. Murat Sülün sunumunda her şeyin başına İslam kelimesinin eklenmemesi gerektiğine vurgu yaptı. Sülün "aslında bu İslam Hukuku veya İslam iktisadı olmaktan çok Müslümanların hukuku Müslümanların iktisadı. İşte Müslümanların o şey neyse İslam diye bahsettiğimiz şey Müslümanlara ait bir uygulama veya anlayış olduğunu dolayısıyla oradaki problemlerin İslam'a mal edilmemesi gerektiğini zaafaların eksiklerin İslam'a değil de Müslümanların oradan anladıklarına mal edilmesi gerektiğini ifade etmek isterim. İslam vahy edilirken bir prototip seçilerek vahy edildiği

için yani rahmani bir kelim ilahi bir kelim Nötr bir kelim. İslam iktisadı dediğimiz şey veya herhangi bir söylediğimiz şey bu İslam kelamı da olabilir. Şu anda biz İslam iktisadı diyoruz. 21. asırda İslam iktisadı işte nasıl olması lazım diğer insanlara biz ne verebiliriz diğer milletlere Ne verebiliriz bunları konuşuyoruz Mesela bunları Konuşurken daha çok İslamiyetin bu evrenselliği daha doğrusu Kur'an'daki o Arap formunun arkasındaki kelimullahı düşünerek böyle konuşuyoruz. Yani kelimullah bir Arapça formuna bürünmüş o Arapça Form tarihseldir tarihte olmuş ve tarihsel bir zeminde olup bitmiş bir şeydir. Ama bu formun arkasında evrensel bir rahmani nefes var ilahi bir ruh var. İlahi ruhla beşeri ceset yani Araplık ve Arapça birbirine geçmiş. Biz bunu gerektiğinde ne kadar ayırabiliyoruz....."

Yusuf Taşpınar

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

KUR'AN VE EKONOMİ DERSİ

İslam İktisadının birinci temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de ekonomi bilimini ilgilendiren birçok ayet mevcuttur. Bu ayetleri ekonomi perspektifinde yorumlamak ve günümüzde yaşanan ekonomi problemlerine çözüm yolu üretmek mühim bir meseledir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de bulunan ve doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomi bilimiyle alakalı olan ayetlerin yorumlanıp çözüm üretilmesi zaruridir. Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü de 2023-2024 eğitim öğretim yılına Kur'an ve Ekonomi dersiyle başlamıştır. Kur'an ve Ekonomi derslerine Sıtkı AbdullaHoğlu Hoca riyasetinde devam edilmektedir. Bu ders vesilesiyle İslam Ekonomisi ve Finansında yüksek lisans yapan talebelerin Kur'an-ı Kerim ile olan bağları sıkılaşmaktadır. Aynı zamanda talebeler ekonomi ile alakalı ayetleri yorumlama ve muhakeme etme hususunda belirli bir seviyeye ulaşmaktadırlar. Dersin temel amaçları maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Müslüman iktisatçıların Kur'an ile alakalarını güçlendirmek
- 2- Mevzusu ekonomi olan ayetleri yorumlama ve muhakeme etme

3- Günümüz dünyasında hâkim olan iktisat sistemlerin eksikliklerini ve hatalarını Kur'an ışığında kavrayıp çözüm önerileri sunmak

4- Mevzusu ekonomi olan ayetlere klasik müfessirlerin yaklaşımıyla değil de iktisatçı şeklinde yaklaşım ayetleri iktisatçı perspektifinde yorumlamak

Derslere Bakara suresindeki infak ayetleriyle başlanmış olup bu ayetlerin ekonomik açıdan tahlili yapılmaktadır. Bu ayetler bize İslam Ekonomisinin infak etmeye, zenginden fakire sosyal transfere ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermiştir. Aynı şekilde bu ayetler zengin bir kimsenin fakir bir kimseye infak ederken göstermek zorunda olduğu edepleri dahi Müslümanlara öğretmiş ve müreffeh erdemli bir topluluğun nasıl olacağını beyan etmiştir. Şunu da ifade etmemiz gerekir ki Allah (c.c.) ayetlerde infak eden Müslümanları methetmiş ve infakı başta zikrederek veren el olmayı alan el olmamayı Müslümanlara bildirmiştir. İlerleyen haftalarda ise Kur'an'da mevcut olan faiz, zekat, ölçü ve tartıya riayet etme, mülkiyet ve ganimet gibi ekonomiyi ilgilendirilen ayetler üzerinde durulacak ve bu ayetler ekonomi ilmi perspektifinde yorumlanacaktır.

Elif Sağlık

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

İSLAMİ İLİMLERE GİRİŞ DERSİ

Maruf Vakfı bünyesinde, Abdullah Kuluç tarafından işlenen İslami İlimlere Giriş dersi kapsamında konuya öncelikle, fıkıh ve İslam hukuku kavramları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ele alınmasıyla giriş yapılmıştır. Bu noktada fıkıh kavramının, başlangıçta akide ve inanç gibi konuları içerisinde bulundurması bakımından daha kapsayıcı olduğu ancak zamanla uzmanlaşmayla birlikte bu konuların harici konular olarak ele alınması gibi değişikliklerin meydana geldiği belirtilmiştir. Tarihsel olarak fıkıh konusu işlenirken içeriğindeki ayrımların ele alınmasıyla birlikte İslam hukukunun da bu konulardan ayrıştırılmış şekilde gelişim göstermesi ve içeriğindeki ayrımlarının ele alınması bahsedilen bir diğer husus olmuştur. Dolayısıyla kavramların anlaşılır şekilde kavranması ilk öncelik haline getirilmiştir.

İslami ilimler içerisinde önemli olduğu belirtilen mezhepler konusu, ders içeriğinde işlenecek olan konulardaki farklı yorumların anlaşılması açısından öncelik olarak anlatılmıştır. Bu bağlamda meselenin önemi özellikle sonraki haftalarda ağırlıklı olarak ele alınacak olan akitler başlığında daha belirgin olmuştur. Akitler konusu, uygulamaların ya da uygulanması caiz bulunmayan yapıların mezhepler özelinde farklılık gösterdiği belirtilerek detaylandırılmıştır. Akitler konusu, fıkıhta akitin tanımı başlığı altında, rükünleri, tasnifi ve belli başlı akitlerin ele alınmasıyla detaylandırılmıştır. Bu bağlamda iki önemli başlık dikkat çekmektedir. Fıkıhta finansal nitelikli akitler ve ortaklık amaçlı akitler (şirketler) başlıkları altında ele alınan akit türleri, üzerinde önemle durulan başlıklardandır.

Finansal nitelikli akitler olarak tasnif edilen sarf, karz, tevruk, beyu'l-ine, beyu'l-vefa, beyu'l-istiğlal akitleri kendi içerisinde değerlendirilerek detaylı olarak anlatılmıştır. Bu uygulamalar aynı zamanda klasik dönem finansal işlemleri olarak nitelendirilebilir. Belirtilen başlık altında detaylı olarak açıklanan tevruk uygulamaları, dört mezhep yorumlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bu noktada özellikle erken dönem Hanefi fakihleri tevruk işlemlerini beyu'l-ine kapsamında değerlendirmişlerdir. Son dönem fakihleri ise i'ne ve tevruk tanımını birbirinden ayırarak i'ne uygulamasını caiz görmezken tevrukta caiz

görmüşlerdir. Günümüzde katılım bankalarında da uygulanan bir uygulama örneği olarak karşımıza çıkan tevruk konusunun tartışmalı olduğu vurgulanmıştır. Özellikle Osmanlı'da yaygın olarak uygulanan beyu'l-ine, beyu'l-vefa ve beyu'l-istiğlal uygulamaları da tartışmalı konular olarak tasnife dahil olmuştur. Bu tartışmaların ortak noktası olan faize benzerlikler dolayısıyla uygulamaların caiz görülmemesi, İslami ilimlerde faiz meselesinin de doğru anlaşılması gerekliliğini ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla ders akışında faiz meselesi de detaylandırılarak ele alınan konulardan olmuştur.

Faiz meselesi İslam'da yasaklanan kesin konulardan birisidir. Özellikle İslam ekonomisi çalışmaları içerisinde faiz meselesi üzerinde özenle durulmaktadır. Sünnette de "menfaat sağlayan her türlü borç sözleşmesi faizdir" tanımlaması genel tanımlama olarak kabul edilmiştir. Bu yasaklamanın farklı yönleri dolayısıyla yasaklandığına dair dört mezhep özelinde değerlendirilmeler mevcuttur. Ders akışında, bu değerlendirmelere ek olarak özellikle Tevrat, İncil gibi kaynaklara referansla da faizin apaçık yasaklandığı belirtilmiştir. Ancak tüm dini referans kaynaklarının belirtilmesi, yasaklanan bir uygulamamanın gerçekleşmesinin önünde durmaması sorununu ortaya çıkarmıştır. Faiz özelinde uygulanan reel ve finansal işlemler günümüzde tartışılan iktisadi sorunların en temel sebeplerindedir. Dolayısıyla İslam ekonomisi çalışmaları içerisinde de bu temelde değerlendirmelerin ele alınması önem arz etmektedir.

Nihat Karadeniz

İstanbul Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

EKONOMİYE GİRİŞ DERSİ

Ekonomi, üretim ile tüketim veya arz ile talep arasında dengenin nasıl oluştuğunu ve üretim faktörlerinin (toprak, emek, sermaye ve girişimci) nasıl kullanıldığını inceleyen bir bilim olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomi bizim için önemlidir, çünkü günümüzdeki ekonomi biliminin parametrelerini bilmeden sahaya uygun bir İslam ekonomi sistemi kuramayız. Bizim nihai hedefimiz dünyanın ve toplumumuzun adil bir ekonomik sistem için ihtiyaçlarını bilmek, öncelikle İslami metinlerin bu problemlere getirdiği çözümleri uygulamak ve 14 asırlık İslam devletleri geleneğinde benzer sorunlara getirilen çözümleri incelemektir. Biz de günümüzün problemlerine çözüm ararken Kur'an, sünnet ve İslam devletlerinin uyguladığı ilkeleri dikkate alarak hareket edeceğiz.

İslami bir iktisadi düzeni hedefleyen bizler için de günümüz ekonomi bilimini öğrenmek gerekmektedir. Günümüzdeki ekonomi işleyişini bilmeden adil bir düzenin sağlanamayacağı ve ancak bu işleyişin kendi çerçevesinde ışığında çözümlenebileceği düşünülmektedir. Ekonomi nihayetinde bir dağılım meselesidir; gelir ve servetin dağılımı. Sınırsız nimetin sınırlı bir şekilde gözükmesi dağılım adaletsizliğinden gelmektedir. Adaletsizlik ancak İslami sistemle çözülür.

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü'nde Ekonomiye Giriş dersi, Fatma Nur Şahin hocamızın rehberliğinde yürütülmektedir. Ders kitabı olarak Anadolu Üniversitesi'nin Açık Öğretim kitabı kullanılmaktadır.

İlk olarak, belirlenmiş olan konu ve izlenmesi gereken videolar hocamız tarafından ifade edilir ve bu bağlamda haftalık derslerde bunların kritikleri edilir. Her araştırmacı verilen konuyu ön hazırlık yaparak ve videoları izleyip tahlil ederek derste müzakere edebilecek şekilde derse iştirak eder. Daha sonra derste konuyu grafikler üzerinde somutlaştırıp, güncel örnekler üzerinden işler. Böylece

günümüzdeki şirketlerin, bankaların ve finans sektöründe benzer kurumların işleyiş şekilleri anlatılmıştır.

Dersimizin içeriğini şu şekilde sıralayabiliriz;

- İktisadi ve temel kavramlarını tanımlayabilmek.
- Üretim imkanları eğrisini kullanarak kıtlık, talep, arz, arz eğrisi, arz şedülü, esneklik, normal mal, düşük mal, ikame mal, tamamlayıcı mal, arz esnekliği, inelastik arz, toplam fayda, marjinal fayda, fırsat maliyeti, ekonomik kar, rekabetçi piyasa, homojen mal, üretim faktörler(kaynaklar) üretim fonksiyonu, sabit maliyetler, piyasa dengesi, eksik rekabet, tekel, oligopol, fırsat maliyeti etkinlik ve iktisadi büyüme gibi önemli iktisadi kavramları açıklayabilmek.
- Başta İslam toplumu olmak üzere tüm toplumların yanıt bulmak zorunda oldukları temel soruları ve iktisadi sistemleri tanımlayabilmek.
- İktisatçıların teorilerini geliştirirken kullandıkları bilimsel yöntemleri açıklayabilmek.
- Ne, ne kadar, nasıl, kim ve kimin için sorularını yanıtlayabilecek, üretim ve tüketim işleminde karar mekanizmalarını açıklayabilmek.

EKONOMİ VE AHLAK DERSİ

Doçent Doktor Hakan Kalkavan hocamızla işlediğimiz Ekonomi ve Ahlak dersi ekonominin etik temellerini ortaya koymamızı ve ekonomiye daha ahlaki bir bakış açısıyla bakabilmemizi hedefleyen bir derstir. Bu derste üzerinde durduğumuz metinler ve makaleler şimdiye kadar ahlak kavramını tanıtmakta ve ahlakın çeşitli boyutlarını gözler önüne sermektedir. Ahlak çok boyutlu ve kişiden kişiye değişen bir olgudur. Sözgelimi batılı ahlak filozoflarının ahlak anlayışı ile İslam ahlak filozoflarının ahlak anlayışı arasında bazı köprüler olabildiği halde bütünüyle pozitif bir ilişki olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebebi İslam ahlakının tamamen Kuran'a ve Sunnet'e dayalı olması batı ahlakının ise ekseriyetle kendi dini kökenlerini reddetmesi ve daha göreceli bir perspektif sunmasıdır. Ancak ahlaki bilimsel bir olgu olarak anlayabilmek için onun üzerinde daha çok çalışmak ve daha çok okuma yapmak gerekir. Nihayetinde bugünkü kapitalist ekonomik düzenin en büyük problemlerinden birinin kendisine has bireyselci ahlak anlayışı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kapitalizmin bu anlayışı onu İslam'ın bizlere sunmuş olduğu ahlak teorisinin oldukça dışında bir yerde tutmakta ve aralarında köprü kurabilme ihtimalini imkansızlaştırmaktadır. Nitekim İslam ekonomisi çalışan bir birey için çalışmalarında İslam ahlakını öncelemek elzem olmalıdır. İslam ahlakı ile Batı ahlakının farklarını ortaya koyabilmek bize İslam ekonomisinin ahlak anlayışı ile kapitalist ekonominin ahlak anlayışı arasındaki farkları da belirleyebilme yetisi kazandırır. Bu farkları belirleyebilmek bize nasıl bir çizgide olmamız ve olmamız gerektiği konusunda bir fikir sunar, zira eşya zıddıyla kaimdir.

İlmi bir tartışma havasında geçen bu dersin içeriğinde ilk haftalarda Prof. Dr. Ahmet Cevizci'nin Etik kitabı üzerinde bazı mülahazalarda bulunuldu. Bu kitap ekseninde etik ve ahlak kavramlarının genel kabulün aksine aralarında benzerlikler olan ancak bütünüyle aynı olmayan kavramlar oldukları fark edildi. Etiğin, felsefesinin ahlak kavramı üzerinde yoğunlaşan bir alt disiplini olduğu saptandı. Materyalist dünyanın bilimsel ve bireyci bakış açısına karşılık etiğin bir disiplin olarak daha

çok çalışılması ve kavramsal yönünün ortaya konulması gerektiğine vurgu yapıldı. En nihayetinde ahlakın insanların düzen ve uyum içinde bir hayat yaşayabilmesi için gerekli olan normlar silsilesi veya değerler sistemi olduğu görüldü. Ahlakın büyük ölçüde yerel ve pratik, etiğin ise evrensel ve teorik olduğu tartışıldı.

Sonraki haftalarda Sokrates'in Savunması üzerinden evrensel ahlakın ne olabileceği ve ne anlama gelebileceği konusu irdelendi. Nihayetinde öğrencisi Platon'un gözünden yansıtıldığı kadarıyla Sokrates'in kendisine has diyalektiği ile kendisi gibi mahkeme yollarını aşındıran bir adamı, -Euthyphron'u- nasıl ahlak hakkında düşünmeye ve sorgulamaya sevk ettiği görüldü. Etik ve ahlaki olanın Tanrıların hoşlandığı şeyler olup olmaması veya Tanrıların belirlediği sınırların dışında ahlakiliğin düşünülüp düşünülmemeyeceği hususunda konuşuldu. Daha sonraki haftalarda Hümevra Özturan'ın Ahlak Felsefesinin Temel Problemleri kitabı özelinde Ahlak kavramının alt başlıkları (Teorik-Pratik-Betimleyici-Normatif-Meta) ele alındı. Ardından ahlak felsefesinin kısa tarihini inceleyip bazı klasik metinlerin üzerinde duruldu. Kısacası dersin ilk haftalarında zihnimizdeki ahlak tasavvurunu yeniden şekillendirmeye, sorgulayarak belirginleştirilmeye ve daha somut bir zemine oturtmaya çalıştık. İlerleyen zamanlarda ekonomi ve ahlak ilişkisini daha spesifik olarak ortaya koyabileceğimiz Weber'den "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhunu", Polanyi'den "Büyük Dönüşüm", Sabri Ülgener'den "İktisadi Çözünmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası" ve bunlar gibi daha birçok eseri mütalaa edeceğiz.

MELİHA NUR KÖSTEPEN

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

İSLAMİ PERSPEKTİFTEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Uluslardan Dünyada insanlığın karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla 2016 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri yayımlandı. Yayımlanan ilkeler, yoksulluktan eğitime, toplumsal cinsiyet eşitliğinden sağlıklı ve kaliteli yaşama kadar insanlığın karşılaştığı birçok sorunu ele almaktadır. Dünyada demografik olarak en baskın dinlerden biri Müslümanlıktır. Bu bakımdan her Müslüman'ın Müslümanca düşünmek ve yaşamak noktasında elinden geleni yapması gerekmektedir. İslam ekonomisi adil ticaret, faizsiz finansman ve fakirlerin haklarına saygı gibi unsurları da içermektedir. Sosyal adalet ve fakirlikle mücadele, İslam'ın sürdürülebilir kalkınma perspektifinde önemli bir yer tutmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya İslami pencereden baktığımızda insanlığın ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan dengeli bir şekilde gelişmesini hedefleyerek insanların doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmelerini, adil ticaret yapmalarını ve toplumsal adaleti sağlamalarını vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber, İslam'ın ilk yıllarından itibaren yoksulların korunup gözetilmesini, yoksullukla mücadele edilip toplumda muhtaç kimsenin bırakılmamasını tavsiye etmektedir. Bu bağlamda toplumun ve bireylerin mutluluğunun, barışının ve huzurunun sağlanması için en önemli unsur olan sosyal dayanışma karşımıza çıkmaktadır. Kur'an ve sünnet de bizlere bunu öğütlemektedir. İslam ekonomisi düşüncesi de bireysel düşünce anlayışına değil, toplumsal çıkarları ve dayanışmayı esas almaktadır. Toplumda yoksulluğun giderilmesi noktasında

en önemli uygulamaların başında farz olarak zekat, ardından da sünnet olarak infak ve sadaka gelmektedir. Yapılması gereken bu üç eyleme bağlı olarak bir dağılım ekonomisinin tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Dinimiz sermayenin temerküz etmesini değil, dağıtılmasını emretmektedir. Dağılım ekonomisinin sağlanmasıyla, insanların elinde olan para ihtiyaç sahiplerine ulaşacak ve dolayısıyla tüketime de katkı sağlayacaktır. Zekat ve benzeri uygulamalarla ekonomik ortamın daha adil olmasını ve sermayenin bir yerde birikmeden ekonomiye katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Allah'a iman eden bir toplum oluşturmayı amaçlayan ve inançlarına uygun bir yaşam sürdüren Hz. Peygamber'in ilme, eğitime ve öğretime büyük önem verdiği bilinmektedir. Bilindiği üzere Peygamber Efendimiz'e indirilen ilk vahiy "Oku" emridir. Peygamberimizin "Allah beni bir muallim olarak göndermiş bulunuyor." Sözünden de anlaşıldığı üzere toplumu bir eğitim ve öğretime tâbi tutmak, onun peygamberlik görevleri arasında bulunmaktadır. Bedir Savaşı'nda Müslümanların eline esir olarak düşen müşrik askerlerden okur-yazar olup da kurtuluş fidyesi verecek parası bulunmayanlar, on Müslüman çocuğa yazı öğretmek suretiyle serbest bırakılmıştır. Peygamberimiz sadece erkeklerin değil kadınların da eğitim almasını söyleyerek, bu hususta herhangi bir cinsiyet ayrımı olmayacağını göstermiştir. Bununla beraber hadislerinde ilim öğrenmenin herkes için farz olduğunu belirtmiştir. Peygamberimizin eğitime verdiği kıymet buradan anlaşılmaktadır. Kadın-erkek bütün fertler gerek görev ve sorumlulukları gerekse hak ve ödevleri bakımından eşit yaratılmıştır. Bu eşitlik bir bütünü

tamamlayan parçalar şeklinde düşünölebilmektedir. Cahiliye devrinde kız çocuklarının değeri görmediğı herkes tarafından bilinmektedir. Peygamberimiz ise "Kim kız çocuklarını büyütür ve onlara iyi davranırsa o çocuklar kendisi için cehennem ateşine kalkan olur." buyurarak kız çocukları için sevgi ve şefkat dolu veciz ifadeleri kullanmaktadır. Aynı zamanda "Sizin en hayırlınız kadınlara en hayırlı olanlarıdır." İfadelerini kullanarak kadınları ve kız çocuklarını her zaman yüceltmiştir.

"Sınırlı kaynaklarla, sınırsız ihtiyaçların karşılanması" ifadesi günümüzde hemen herkes tarafından aşına olunan bir tanımlamadır. Klasik iktisadın tanımı yıllar öncesinde bu şekilde yapılmıştır. İslam iktisadı açısından bu tanıma bakıldığında, kaynaklar hiçbir zaman sınırlı olamaz, Allah'ın indinde hiçbir şey sınırlı değildir, dilediğini yaratabilir. İnsanların ihtiyaçları da sınırsız olmamalıdır, insan nefesine hakim olmalı ve tüketim kölesi değil, "Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve varlıkların en şerefli" olan bir varlığa yakışır şekilde yaşamalıdır. "Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız." Ayeti kainattaki her şeyin Allah Teâlâ tarafından bir ölçüye, takdire göre ve her şeyi hikmetin gereklerine uygun biçimde, sağlam, belli bir düzen ve denge içinde yarattığını anlatmaktadır. İnsan, kaynakları israf etmeden, gelecek nesilleri de düşünerek hareket etmelidir. Sürdürülebilir kalkınma, israfı önlemeyi, su ve enerji gibi kaynakları etkin bir şekilde kullanmayı içerir, bu da İslami değerlerle uyumludur.

Afrika ülkelerine bakıldığında en temel ihtiyaçlarının karşılanmasında dahi zorluk çekilmektedir. Halbuki İslam ekonomisi anlayışında gıda, sağlık, barınma ve ısınma gibi zorunlu ihtiyaçların üretimi en başta gelmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları birleştirerek insanlığın refahını artırmayı ve Allah'ın yaratılışına saygı göstermeyi amaçladığından, Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan bu prensip ve hedefler, yıllar öncesinde Allah'ın ve Peygamberin bizlere iletmiş kutsal mirasla benzerlik göstermektedir. Bu emanetlerdeki buyrukları ve önerileri uygulayarak, dünyanın daha adil ve yaşanabilir bir duruma gelmesine katkı sağlanabileceği göz ardı edilmemelidir.

MARUF İKTİSAT DERGİSİ

6. SAYISI YAYIMLANDI

Maruf İktisat Dergisi; esas olarak İslam iktisadi çalışmalarının akademik düzeyde anlatılmasını, anlaşılmasını, geliştirilmesini ve kavramsallaştırılmasını öncelemektedir.

YENİ
SAYI

MARUF İKTİSAT MARUF ECONOMICS

الاقتصاد المعروف

İSLAM İKTİSADI
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
YIL/YEAR: 3 + SAYI/NO: 2 + 2023

EISSN: 2757-9360

THE JOURNAL OF ISLAMIC
ECONOMICS RESEARCH
مجلة بحوث الاقتصاد الإسلامي

VARLIK TASAVVURU VE İKTİSADİ DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Varlık Tasavvurunu İktisadi Düşünceye Etkisi
Tehnik, Teknik, Teknoloji
The Impact of the Concept of Economics on
Economic Thought: Technic, Technique, Technology

Impact of COVID-19 on Islamic and
Conventional Stock Markets
COVID-19'un İslami ve Geleneksel Hisse Senetleri Pazarları Üzerindeki Etkisi

صبيح التمويل والاستثمار في نظام الوقت
Value of Time in Economics vs. Value in Islam
Financing and Investment Methods in the Hiyab System

Sekularizm, Green, Global Justice, Fikih, Boykot ve
Tarihi Perspektif Çözüm
Analysis of Zakah in Green, Its Intellectual
Dimensions and Its Potential Implications

İyad Nisari Hükümeti, Hükümet, Ekonomi ve Toplum

Ali Rıza Gül,
Zakatın Fıkıh (İHM) Değerlendirmesi

Hasan Atik

Almabruk F. Ahmad
Enzer Agurman

Mohamed Gamal Elsaid Helal

Ayşe Çelebcioğlu

Elif Sağdıç

Gökhan Kara

marufiktisat.org
f t y marufiktisat

www.dergipark.org.tr/
tr/pub/marufiktisat

www.marufiktisat.com

SADIYE ÇALKA

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

İKTİSADİ KARARLARIMIZ VE AHLAK

Bir dergi okumak ile şehirde gezintiye çıkmak ya da aklınıza gelebilecek sayısız alternatif arasından bir tercih yapmak zorunda olan beynimiz, birtakım kompleks süreçlerden geçerek karar verir. Şu an bu yazıyı beyninizin; anterior cingulate korteks, medial prefrontal korteks ve nucleus accumbens gibi birçok bölgesinin birbiriyle etkileşimi ile yaşadığınız karar verme süreci neticesinde okuyorsunuz. Araştırmalara göre bir insan günde ortalama 35 bin karar veriyor. Bu kararların yalnızca yüzde onu bilinç düzeyinde alınırken yüzde doksanlık kısmı oto pilot diye tabir edilen bilinç düzeyinde fark edilmeyecek bir modda alınıyor. Yani kararlarımızın büyük çoğunluğunu aslında bir meleke olarak üzerine uzun uzun düşünmeden anlık veriyoruz.

Birlikte yaşamının bir gerekliliği olarak toplumsal düzenin korunmaktan mesul olan birey aldığı kararlarda düzeni olumlu veya olumsuz yönde etkiler. Bireysel gibi görünen birçok tercihimiz dahi uzun vadede toplumu ve güven ortamını değiştirebilecek etkinliğe ulaşabilir. Toplumsal yaşamın bir gerekliliği olarak ahlak karar alma sürecimizde etkili

olan temel saiklerden biridir. Galen, ahlaki “İnsanın kendi fiillerini düşünüp taşınma ve önceden düşünülmüş bir tercih olmaksızın yapmasına sebep olan nefsin bir halidir” şeklinde tanımlar. Galen’in bu tanımı İslam felsefesinde de benzer anlamda benimsenmiştir. Tanımda geçen “hal” kavramı İslam filozofları tarafından “meleke” veya “hey’e” gibi kavramlarla değiştirilerek de kullanılmıştır. Nefsin durumunu ister hal ister meleke olarak değerlendirelim; bu tanıma göre ahlak “bireyin üzerine uzun uzun düşünmeden bir anda sadır olan ve eyleme dönüşen kararları”dır. Beyni karar alma süreçleriyle çok fazla yormadan, bilgiyi eyleme dönüştüren bu içsel mekanizma bazı insanlar için din kaynaklı iken bazıları için dinden bağımsızdır. İlahi temelli ahlaki öğretiler o öğretinin inananları tarafından dini bir gereklilik olarak benimsenirken felsefi anlamda normatif ahlak kuralları bireyleri iyi ve doğru olanı yapmak konusunda dini emirler kadar etkisi altına alamamıştır. Dahası ahlaki öğretiler ahlak peşinde koşanlar arasında dahi kimi zaman retorik

düzye kalmıştır. Ahlak üzere betimleyici veya normatif olarak konuşmak ahlakın teorik düzeyini oluştururken ahlaka dair bilginin eyleme dõnuřmesi pratik ahlakın alanıdır. Ahlakla ilgili bilgimizin eylem olmaksızın bizi ahlaklı bireyler haline getirip getirmeyeceği sorusu da ahlak felsefesinin temel problemlerinden biridir. Bununla birlikte söylem ve eylemler arasındaki tutarlılık açasından pratik ahlak ahlaklı olma yolunda kaçınılmazdır.

İktisadi meseleler ve buna bağlı iktisadi kararlarımız da insan ihtiyacının bir gereği olarak ilk insandan beri var olagelmıştır. Peki iktisadi faaliyetlerine karar verirken insanın uyması gereken ahlaki normlar nelerdir? Seçenekler arasında ahlaki bir davranış olacak biçimde hem toplumsal düzene katlı sağlayacak hem de kişisel faydamızı en üst düzeye çıkaracak bir tercihte bulunmak mümkün müdür? İktisat ilmine göre bireyler rasyoneldir (Homo economicus) ve rasyonel birey hangi zamanda olursa olsun elde edebileceği alternatifler arasından kendisine en yüksek faydayı sağlayacak alternatifi tercih eder. Bireyin fayda maksimizasyonu ile toplumun genelinin de faydasının maksimize edileceğini varsayar. Bu bağlamda ahlakın din menşeli olduğu varsayımıyla iktisat ahlakından söz etmek, temelde iki çelişik unsurun bir araya getirilmesi gibi görünebilir. Nitekim din insanlara dũnyanın ve dũnya malının geçiçi olduğunu hatırlatarak infak ve kanaati telkin ederken; iktisat

bireyi kendi çıkarı için rasyonel davranmaya iter. Bu noktada iktisat ahlakı bu iki uç nokta arasında kimi zaman iki unsurdan birine ağırlık vererek aralarını bulmak gayretindedir.

İslam dini iktisat ahlakı konusunda pratik değerler ve bu değerleri gündelik yaşantımıza işleyebilmemiz için tercih ölçüleri belirlemiştir. Din, karar alma süreçlerinde bireyi yönlendirecek deyim yerindeyse beynimize efor sarfetmeden ahlaki olanı tercih edebilecek melekeyi kazandırmayı hedefler. Ahlaki ilkelerin meleke haline gelmesi de ahlaki ilkelerin belli bir periyodla tekrar ve tekrar tatbik edilmesiyle gerçekleşir. Aristoteles ve İslam filozoflarının birçoğuna göre ahlakın biri doğuştan biri sonradan õđrenilen olmak üzere iki veçhesi vardır. İşte bu sonradan õđrenilen ahlak en basit ifadeyle, ahlakla ilgili bilgilerimiz ve bu bilgilerin eyleme dõnuřerek nefsin bir melekesi haline gelmesidir. Başka bir değişle teorik ahlaktan pratik ahlaka geçişle ahlaki bilgi tatbik edilir ve ahlaki bir birey olmaya yaklaşırız. Tercihlerinde ahlakı önceleyen ve buna uygun eyleme dõnuřtũren insan için ahlaki davranış, üzere uzun uzun dũřünũp hesap kitap yapmadan kendiliğinden sadır olan bir hal almış olmalıdır. Ahlaki ilkeleri bu denli işselleştiren birey de ister iktisadın varsaydığı rasyonel insan olsun isterse hayatı bir zũht anlayışı içinde yaşayan biri olsun; iktisadi karar verirken sayısız seçenek arasından ahlaki olanı seçecektir.

MERVE KARAMAN

İBursa Teknik Üniversitesi İşletme, Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

KÜLTÜRÜN İSLAM İKTİSADINDAKİ YERİ

Dünya tarihi boyunca hemen hemen tüm toplumlarda refah düzeyinde bir yaşam daima ön planda olmuştur. Bu refah düzeyine erişmenin en öncelikli yolu ise iktisadi kalkınmaya sahip olmaktır. İktisadi kalkınma, toplumun sosyal ve siyasi bir yapı oluşturma amacı doğrultusunda tüm fiziksel, beşerî, finansal ve sosyal varlıklar oluşturma süreçlerini kapsamaktadır. İktisat kavramı sosyal bilimler bünyesinde olmasına karşın genellikle nesnel ve niceliksel olarak değerlendirilmeye tabi olmuştur. Ancak niteliksel değerlerin de iktisada etkisi azımsanmayacak derecededir.

Kültür, bir toplumun düşünce birliğinin temelini oluşturan gelenek-görenek, düşünce ve sanat varlıklarının toplamından meydana gelmektedir. Kültür aynı zamanda toplumdaki bireylerin davranış ve tutumlarının toplamını

ifade etmektedir. Dolayısıyla bireylerin toplum içerisindeki olaylara karşı gösterdikleri tepkileri de yaşadıkları bölgenin hâkim kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomi toplumlarda kültürün bir parçası olma niteliğini taşımaktadır. Kültür de yaşamla bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Her toplumun kültürü kendi içinde belli bir dünya görüşü barındırır. Bu bakış açısı da tüm bireylerin davranışlarının temel dayanağını oluşturmaktadır.

İktisat ilminin içeriğini iktisadi faaliyetler oluşturmaktadır. İktisadi faaliyetler, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri doğrultusunda gerekli olan beslenme, barınma, giyinme ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan faaliyetlerdir. İktisat ilmi belli arz ve talep kanunlarına sahip olmakla birlikte bunların işleyiş şekilleri mevcut şartlara göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, farklı

toplumların kültür yapılarından ve ideolojilerinden dolayı farklı şekillenmektedir. Geçmişten bugüne kadar iktisadın tüm çevresel etkenlerden uzak nesnel bir bilim olması doğrultusunda girişimler mevcuttur. Ancak iktisat, sosyal bir ilim olduğundan fiziki ilimlerde olduğu varsayılan kanunlar iktisadın da içinde bulunduğu sosyal bilimlerde bulunmamaktadır.

Kavramları tek başlarına bağlamalarından uzak ele alıp değerlendirdiğimizde anlam kayıpları yaşayabiliriz. Zira kavramlar da bağlamlarıyla ve ilgili dönemin şartlarıyla bir bütün olarak düşünüldüğünde daha doğru bir anlam ifade etmektedirler. İktisadi modellerde de aynı durum geçerlidir. Bir iktisadi model doğduğu topraklardan, kaynaklarından ayrı olarak anlaşılmaya çalışılırsa pek anlamlı bir sonuç elde edilemeyecektir. Bir toplumun kültürel yapısının temel belirleyicileri ise inanç ve iktisadi sistemleridir. Tabakoğlu (2005)'na göre kültür farklılıklarının temelini oluşturan faktör din faktörüdür. Joseph E. Stiglitz de iktisat ile din ilişkisini "İktisada dair birçok şey esasen iktisadi değildir daha çok ideoloji ve dindir." sözüyle açıklamıştır.

İktisadi meseleler toplumlara göre farklılık göstermektedir. Kapitalizm ve sosyalizmin iktisat teorileri yüzyıllar boyunca süren teorik ve pratik gelişmeler neticesinde meydana gelmiştir. Bu teorilerin ortak özelliği kendi toplumlarının ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmalarıdır. İslâm ise bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. İslâm iktisadi, İslâm inançlarının, tarihinin ve fıkhn çatısı altında değerlendirilmelidir. İslâm iktisadının ilkeleri İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet doğrultusunda oluşturulmuştur ve bu doğrultudaki bir inanç sistemine dayanmaktadır. Diğer yaygın iktisadi sistemlerin aksine İslâm, oluşturduğu iktisadi modelde din ve siyaseti birbirinden ayırmaz. İslâm, Müslüman bireylerin varlığı üzerinde yetki sahibidir. Din ve siyasetin yanısıra sosyal ilişkiler de İslâm hukukunun yetkisi dahilindedir. İslâm Devleti'nin yönetim ilkelerini Hz. Peygamber tarafından oluşturulmuştur.

İslam ve Batı iktisadi sistemleri, oluşum süreçlerindeki farklılıklardan dolayı iktisadi kavramlara farklı açılardan yaklaşım

göstermektedirler. İslâm, ihtiyaç kavramını "Yeryüzünde tüm insanoğluna yetecek kadar kaynak vardır" şeklinde ele almıştır. İslâm'da bulunan kanaat duygusu, ihtiyaçları gerektiği kadar kullanmayla sınırlandırmıştır. Böylelikle İslâm iktisadındaki üretim politikası, tüketim miktarı doğrultusunda ihtiyaca göre üretim yapmayı benimsemiştir. Bu doğrultuda sadece talebi karşılayacak miktarda üretim yapılır. İslâm iktisadi modelinde iktisadi kalkınma ancak iktisadi ahlak ile mümkündür.

Müslüman bir birey tüketim aşamasında helal-haram çizgisine dikkat etmeli, temizliğe önem vermeli, israf ve cimrilikten sakınmalıdır. İslâm iktisadın da israf yasağı "Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez." ayetine dayanmaktadır (Araf, 7/31). İslâm'da Müslümanlara helal-haram ilkesinin olması gerektiği de "O Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar." ayeti ile bildirilmiştir (A'râf, 157). Örneğin, İslâm kanununda alkol ve uyuşturucu maddelerinin kullanılması, üretilmesi ve alışverişinin yapılması kullanan kişinin haricindeki toplumların zarar görmesi nedeniyle yasaklanmıştır. İslâm toplumlarında sosyal sınıflaşma yerine işbölümü vardır. İslâm, doğuştan gelen yetenekleri kabul ederek, bu yetenekleri farklı iş kollarına dağıtıp iktisadi hareketliliğe katkı sunmaktadır. İslâm iktisadi sistemi faiz kullanımını yasaklamıştır. Emeğe dayalı olmayan hiçbir kazancın İslâm iktisadında yeri olmadığı da "Doğrusu insanın çalıştığından başkası kendinin değildir" ayetinde mevcuttur (Necm, 39).

İslâm iktisadi düşüncesinin temel dayanağı ise İslâm hukukudur. İslâm hukuku Müslüman bireylerin yaşamsal faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları sosyal, idari ve iktisadi kanunları kapsamaktadır. Bu temel iktisadi faaliyetler genel anlamda aynı standartlara sahip olmalarına karşın farklı inanç sistemine sahip kültürlerde çeşitlilik göstermektedirler. İslâm, canlı bir kültürün belirleyicisi olduğundan gerçekçi bir şekilde incelenebilir. Bu doğrultuda İslâm toplumunun ruhunu bugün de anlayabilme fırsatı elde edilebilir.

Hasan ATİK

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE araştırmacısı.

BYUNG-CHUL HAN, GÜZELİ KURTARMAK

Bazı kavramlar vardır; aklın, tarihin, zamanın ve mekânın içinde anlatılamaz, açıklanamaz. Nitekim anlatılamamış, açıklanamamıştır. O kavramlar üzerinde hala çalışılıp yeni tanımlar getirilmesi de bu durumu göstermektedir. Nedir bu kavramlar denirse, derim ki; özgürlük, adalet, iyilik ve tabii güzellik... “Nedir güzellik” denildiğinde hepimiz bir şeyler ifade ederiz; fakat o ifadelerle o kavramı kavrayamayız. Bu kavrayamama hali birçok düşünce ve akımı beraberinde getirir; hem zamanı etkiler hem de zamandan etkilenir. İnsan da bulunduğu yer ve imkân ölçüsünde bir şeyler serimler. Bu serimleme zamana öylesine bağlıdır ki; her çağda söz konusu kavramı başka kavram

kümeleriyle açıklama gereğini doğurur. Bu da o kavram hakkında bir çeşitliliğin oluşmasına sebep olur. Hele “güzellik” gibi estetik yargı içeren kavramlar, Kant’ın söylemiyle “idraksizlik durumu” nu gösterdiği için tanımlanamama gibi bir duruma da sahiptir.

Platon, güzelliğin mertebeleri olduğundan bahseder ve bunu sıradan güzellik anlayışından güzelin kendisine doğru yükseltir. Kant, güzelliği açıklarken güzellik ile yücelik arasında bir ayrım yapar. Kant’a göre güzellik, imgelem ile idrak arasında bir uyum iken; yücelik, imgelem ile idrak arasındaki bir çelişkidir. Kant ile birlikte güzellik, yüce ve pitoresk/estetikten ayrılarak daha genel bir kavram halini

¹ Byung-Chul Han, Güzeli Kurtarmak, Çeviren: Kadir Filiz, İnsan Yayınları, 2022, s. 83.

² Iris Murdoch, Edebiyatta ve Felsefede Varoluşçular ve Mistikler, Çeviren: Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, 2020, s. 256.

almıştır. Bu ayrımlar ve kavramların yeniden tartışılmasıyla sanat da kendi alanını kurmaya başlamıştır. Böylece güzel, yüce, estetik, sanat farklı bağlamlarda kullanılan ancak hep tek bir kavram kümesine işaret eden bir yapı halini almıştır. Güzellik kaygısının yerini önce yücelik kavramı, sonra da yaratım olarak sanat eseri almaya başlamıştır. Schiller sanatı, yitirilmiş olan bütünlüğü (zamana göre yorumlanıp parçalanan bütünlüğü) yeniden inşa etmenin bir aracı olarak görmüş ve toplumu dönüştürecek olan yüce hakikatin cisimleşmiş hali olarak yorumlamıştır. Kant'ın yücelik ve güzellik ayrımının üzerine Schiller, sanatın toplumsal kurtarıcılık pozisyonunu öne çıkararak yücelikle olan bağı tekrar kurmuştur. Schelling ise "yücelik" ile "sanat"ı beraber ele alarak yeni bir açılım getirmiştir. Neredeyse özdeş kılacak bir benzetme ile sanatı, "doğa ve tarih tarafından paramparça edilen ezeli ve kökensel birliğin tek bir alev gibi parıldadığı kutsalların kutsalını önümüze seren bir eylem olan mutlakin kendini dışsallaştırması" olarak değerlendirmiştir. Hegel de bu çerçevede sanatı tinsel bir biçim olarak görmüştür. Hegel'in sistemindeki 'mutlak tin'in üç biçiminden biri sanattır. Hegel'e göre, sanatın anlamı, görme, duyma, koku, tat gibi zevk veren bir şeyin ötesinde güzelliğin sanatıdır. Schopenhauer ise sanatı, dünyevi arzularımızı geçici olarak gemlemenin tesellisini ve telafisi olarak görürken; Nietzsche bir neşe ve olumlama olarak görmektedir. Nietzsche'ye göre "tek Tanrı sanattır. Sanat, hayatı mümkün kılan asıl araçtır, insanı hayata çeken asıl ayartıcıdır." Comte, sanatın bilimden daha üstün olduğunu açıklamış; J. S. Mill, Herbert Spencer gibi isimler deha ile hayal gücü arasında bir ayrım yaparak sanat ile bilim arasındaki ilişkiyi yorumlamışlardır.

Ancak zamanla teknolojinin ve sanayinin gelişmesi ile üretim ve ticaretin artması sanatın yönünü ve pozisyonunu değiştirmiştir. Sanat,

anlamın piyasaya bırakıldığı bir üretime dahil olmuştur. Sanat, anlamın-inancın-varoluşun bir açısı değil üretimin-siparişin-elle tutulanın bir parçası olmuştur. Larry Shiner'in Sanatın İcadı adlı eseri, bu süreci oldukça geniş bir çerçevede ele almaktadır. Bu eserin tarihsel süreci takip edildikten sonra sanatın algılanma ve yorumlanma sürecine önemli bir dönemi eklemek isterim; Fordizm... Fordist üretim biçimi ile birlikte gelişen kitlesel üretim, üretim ve tüketim kalıplarını değiştirmiş, sanat algısını dönüştürmüş ve bugünkü sanat algısı meydana gelmiştir. Bugün sanat denildiğinde akla gelen; üretilmiş, sergilenmiş ve pazarlanmış bir şeydir. Kitlesel şekilde üretilen, pazarlanan şey olarak sanat; pürüzsüz, şeffaf, yaygın ve kusursuz olarak algılanmaktadır. Bu bakımdan her şeyden önce kapitalizmin en büyük mahareti, girdiği alanı kendine dönüştürüyor olmasının sonucu olarak sanatı da kendine benzetmesidir. Byung-Chul Han da güzeli ve güzelliği bu çağın içinde ele almaktadır. "Güzel"i katleden unsurları kendi anlayışı içinde değerlendirerek öz bir şekilde ve fakat içine girdikçe ayrıntılandırarak ele almaktadır. Kapitalizm tek tipleştirerek pürüzsüzlüğü öne çıkarmaktadır. Chul Han, kapitalizmin bu büyük etkisini sanata-sanatçıya değil bize soruyor; "bugün pürüzsüzü neden güzel buluyoruz?" Bu sanat ve estetik ile ilgili soruya yönelik cevabı biz veremiyoruz; çünkü biz buna maruz bırakıldık. Fakat buna, algılarımızla oynayan kapital güçler de cevap vermiyorlar. Veremiyorlar değil, vermiyorlar. Çünkü tüketilebilmesi için yaygın ve pürüzsüz, kusursuz görüntüye sahip olması, hissedilir, hayal edilir ve gizemli değil dokunulabilir, elle tutulabilir ve şeffaf bir şekilde daha çok pazarlanabilir olması gerekir. Bu, sanatın değil kapitalizmin tanımı içindedir. Oysa Chul Han'a göre sanatın meydana gelmesi için bakışa yani nesnelerin kusurlu görünüşüne; şeffaflığın kaldırılarak gizemli oluşun hayaline; yaygın ve

³ Larry Shiner, Sanatın İcadı, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, 2022, s. 204-277.

⁴ Ayşe Aldemir, Güzeli Kurtarmak: Güzeli Yeniden Düşünmek Üzerine, İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2019, s. 152.

⁵ Larry Shiner, a.g.e., s. 277.

sürü psikolojisine değil ötekinin ve yabancıнын başkılığına; yuvarlatılmış, yumuşatılmış, esnekleştirilmiş bir geçiş yerine yaraya ve yaralanmaya ihtiyaç vardır (s. 3-12).

Şeffaf hale getirilmiş hayatın ölçülendirilebileceği ve nicelleştirilebileceği inancı bütün dijital çağı yönetmektedir. Chul Han'a göre şeffaf beden artık muhayyilenin anlatıcı mekânı değildir. Anlam kaybolmuştur. İnsan, bu anlam boşluğunun altında yeniden tanımlanarak dijital dünyaya hazırlanmaktadır. Benliği boşaltılan insan "selfie" çekerek kişilik ve kimlik verecek ifade biçimlerinden yoksunlaşmaktadır (s. 14). Dijital olanda belli davranış kalıpları, davranış kodları inşa edilmektedir. İnsanın dijitalde/sanalda yapmış olduğu tercihler/tıklamalar, onun algoritmalarını depolamaktadır. Reklamlar/sunulanlar, kişinin tercih etmiş olduğu algoritmalara göre sunulmaktadır. Verilere dönüşen insan, bu sunulan kalıplar içerisinde hareket etmeye zorlanır. Dijital, herkesi; kişinin kendisini ve içinde bulunduğu "diğer aynılarını" bilgiye dönüştürmüştür. Başkasının/Ötekinin gizemi kalmamış, ilişki ve iletişim aynılık cehennemi içinde kurulmuştur. Bu yüzden yaygın olan iletişim kopuşu da yaygınlaştırmıştır. İletişim gelişmiş, fakat iletişimin arkasındaki esas kopmuştur. İletişim için ötekine ihtiyaç vardır; bu teknoloji ise ötekini ortadan kaldırarak insanlar arasındaki iletişimi koparmıştır.

Chul Han'a göre dijital güzellikte yani belli veriler içinde sunulan yaygın güzellik anlayışında ötekinin negatifliği kaldırılmıştır. Yani negatif olanın kalkması pozitif olanın da tam anlamıyla kendini gösterememesine neden olmuştur. Yani pürüzsüz ama sahte; görünen ama aldattıcıdır. Oysa gerçek olan, sahiden olan ötekinin varlığıyla kendini açık eder. Hatta "acı" denilen gerçek, ötekinin kendisini ilan ettiği aralıktır. Dijital alemde ise insanlar sadece kendilerini beğenirler, acıları da kendilerine aittir (s. 28). Öteki yoktur. Acıya ortak olacak da yoktur. İnsanların sosyal medyada çok arkadaşına sahip olması ancak gündelik hayatta yalnızlığı, karakter ve şekil yoksunluğunun göstergesidir. Karakter ve şekil yoksunluğu demek pürüzsüz ve düz demektir. Bugünkü sosyal medyanın insanı dönüştürdüğü şekildir bu; şekilsizlik. Dijital düzen, varlığın bütün

parametrelerini dönüştürmüştür. Sosyal medya ise çizgisiz, işaretli, yani karactersizliğin olduğu mekanlardır (s. 52). Sosyal medya gibi "nesnelerin de pürüzsüz görünürlüğü bakışa zarar verir". Dikkati zayıflatır ve anlamayı yok eder. Sanat bakışta derinlik, pürüz, yavaşlık ve dikkat ister. Pürüzsüzlük, dikkati ve yavaşlığı azaltır; tüketime sevk eder. Oysa Han'a göre güzel, insana bakışın ne kadar önemli olduğunu göstermeli; şaşkınlık yaratmalı ve onu sarsmalıdır. Bugünkü sanat, öznenin dikkatini uyusturur ve hiçbir biçimde sarsmaz; insanın kendini beğenmesi için bu pürüzsüzlüğü öne çıkarır. Oysa bugünkü değil esas olan "güzel, stratejik bir biçimde, oylar, geciktirir, saklar" (s. 29).

Sosyal medyadaki enformasyon bombardımanı yani bilgi yığını, insanı içeriden parçalamaktadır. Bu büyük bilgi savaşının altında insan yorgun düşmektedir; çünkü dijitalin sunduğu dünyada performans öznesi olarak bu zamanın akışına uymak gayretinin içine düşer. Chul Han'ın hemen hemen bütün eserlerinde bu yorgunluğun örnekleri ve felsefesi vardır. Bu içsel bölünmüşlüğü karşısına ancak birleyen, derleyen, toplayan bir şeyle çıkabiliriz. Kişisel bütünlükle... Peki nasıl sağlanacak? Byung-Chul Han söz arasında bunun haberini vermektedir; hakikate giden yolculukla ve güzellikle... "Hem güzellik hem de hakikat, münhasır şeylerdir. Bundan dolayı sık sık ortaya çıkmazlar. Yaratıcı bir münhasırlık onların kendilerine aittir." (s. 60).

"Güzel, parçaların bir bütünlüğe tüm sıradanlığıyla insicam sağlamasıdır" (s. 57).

"Güzellik için kurucu unsur, parçaların kendileri için birlikte veya bütünlükteki özgürlüğüdür" (s. 57).

Yukarıdaki iki güzellik tanımının içinde iyilik ve doğruluk da vardır. Hiçbir parça doğruluğundan ödün vermez ve bu birleşmede, bu bütünlükte tutunarak iyiliğe ulaşır. Doğruluk ve iyiliğin birleşerek daha üst bir mecraya terkibi ile de güzele varılır. İki doğrunun (kendine ait iki doğrunun) "ortak iyi" için birleşmesi "güzel"i meydana getirir. Güzel de bu bütünlükte ve kendisinde bir amaçtır. Bu bütünlükte parçaların "özgürlük"ünü görürüz. Hatta öyle ki Platon'dan

aktaran Chul Han şöyle der; “iyi, güzelliğin simetrisidir.” (s. 64). Chul Han, yukarıdaki tanımlarla bu yüksek amacı dillendirmektedir. Ona göre sanat da burada kendini tanımlar; “Sanat, özgürlüğün ve uzlaşmanın pratiğidir.” (s. 58).

Chul Han’a göre güzellik kavramı özgürlük, uzlaş, öteki/başkası, kendine haslık (s. 60), toplayıcılık/birleyicilik (s. 56), karakterli (s. 52), uğraştırıcı (s. 46), yaralayıcı (s. 36), tecrübe edici, akli aşan, gizemli, uyarıcı, dikkatli, sırlı (s. 31) sözcükleriyle akraba kavramdır. “Güzel, felaket ile bunalım, çirkin ile hortlak, ötekinin zorla içeri girmesi ile aynının donup kalması arasında mukimdir.” (s. 47). Zıtlıklar arasında bulunur, çarpışır, açığa çıktıkça çıkar ve eksilmez, katmanlıdır. Zıtlıkların birleşimi değil; zıtlıkların serbest ve uyumlu beraberliğidir. Zıtlıkların birleşimi, bugünün şeffaf güzellik anlayışdır. Halbuki “güzel saklıdır” ve zıtlıklar ondan ayrılmaz, mütemmim cüz gibidir. Oysa günümüzdeki güzellik anlayışı, pürüzsüzlüğü ve düzlüğü öne çıkardığı için ve tek başına bir şeyi temsil ettiği için sistematik kısıtlamalara tabidir ve kısıtlamalarla kendini gösterir (s. 63).

Güzel’i hemen her başlıkta tanımlayan Chul Han, adeta kavranılamaz olanı kavramaya yönelik bize bir yön verir. Ağır sanayinin, kapitalizmin, dijitalin fark etmediğimiz prangaları altında “Güzel”i anlatmak gayretiyle didinir durur; “güzel, istemedir, ilgidir, hatta zamanın geçmesini sağlayan conatustur (çabadır). İradenin geri çekildiği ve kendiliğin geri alındığı güzelin içine düşünce dolu bir şekilde batmak, zamanın adeta sakin, durağan kaldığı bir hâl yaratır.” (s. 72).

Chul Han eserinde, enformasyonun, dijitalin sürekli bombardımanı altında kalan insana bu dünyaya yönelik tüm ilgi ve alakalarının arkasındaki sükuneti hatırlatır. Hatırla(t)mayı, içselleşmiş varoluşun bütün gücünün kaynağı olarak görür ve tüketimin zıddı bir kavram olarak değerlendirir.

Hatırlama, geçmişin tekrarı olarak güzelin yeniden bilinmesidir. Hatırlama yeni değildir, yeniden bilinmedir. “Güzelin tecrübesi, tüketimden kurtulmuştur. Tüketilen her zaman yeni olmandır. Olmuş olan tüketilmez.” (s. 78).

Bugün güzel olan yeni olmandır. Oysa güzellikte öne çıkarılan sadece yeni olmak değildir. Güzel, aynı zamanda, bulunduğu yerde doğruyu ve iyiyi de gözetir. Bir şey doğru ve iyiyse ve bu iki özelliğin birlikteliği ile yeni bir şeyse “güzel” diye nitelendirilir. Sadece “yeni” olması o şeyin güzel olarak nitelendirilmesine yetmeyecektir. Doğrunun ve iyinin varlığı ise öteki ile mümkündür. Öteki olmadan iyi ve doğru açığa çıkmaz. Bu sebepten olsa gerek Chul Han’a göre tüketime karşı direniş, ötekini kurtarmak anlamına gelir. Sanatın vazifesi de ötekini kurtarmaktır (s. 72).

“Sanat, ötekinin mevcudiyetinin sabitleştirilmesine karşı çıkması aracılığıyla ötekini kurtarır. (...) Tüketim, ötekini yok eder. Sanatın güzeli, tüketime karşı direniştir.” (s. 72).

Günümüzde “ben” ve “benim tüketimim” önemli hale gelmiş; güzel, ötekini ortadan kaldırmış ve tüketimin konusu haline gelmiştir. Güzel, insanın toplumsal hayatından koparılmış; ekonomik hayatına sokulmuş, müzelere ve sergilere hapsedilmiştir. Antik dönemde doğayla kurulan güzellik algısı, bugün medya ve sergi içine sıkıştırılmıştır. İnsanın doğayla olan bağının kopuşu, güzellik algısını da yıkmıştır; diğer her şeyde algımızın yıkılması gibi. İnsan, tarih içinde doğanın üstüne birçok yeni örtü eklemiştir; hem de yeniliği önemseyerek...

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

marufvakfi.org | | marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org

ASRIAD EKONOMİ VE AHLAK DERSLERİ

Sitki ABDULLAHOĞLU

ASRIAD

tor, nisi
cursus a
mare odio.
litora
la eu Yelis
condi-
gestas